

โดยอธิบายว่า สัตว์ทั้งหลายล้วนปรารถนา อายุ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์ เป็นข้อประสงค์จะมีอายุ วรรณะ สุข ยศ คือ อีสริยปริวารเสมอ ๆ คล้าย ๆ กัน ทำลายขั้นแล้วก็ล้วนจะมีสุคติ โลกสวรรค์เป็นที่ไป ณ เบื้องหน้าสิ้น

ตตฺรํ ยํ อธิปฺปาโย ฯ โลกสมิณฺหิ สพฺพสฺสตา อายุํ วรรณํ สุขํ ยสํ สคฺคณฺจ อภิปฺตฺถนฺตฺติ, ฐานํ โข ปเนตฺติ น วิชฺชติ ยํ เต กตฺตวํ ปตฺตนา หุตฺวา อณฺเณหิ สทฺธิ สมสมํ วา สทิสํ วา อายุํ วรรณํ สุขํ ยสํ จ ปฏฺิถเณยฺยํ, กายสฺส เกทา ปรมฺมรณา สุคตฺติ สคฺคํ โลกํ อุปฺปชฺเชยฺยํ ฯ

ข้อนี้ไม่เป็นเช่นนั้น **ธรรม ๕ ประการนี้** สัตว์ทำได้ประสพด้วยมาตรฐานปรารถนาและอันนอนอย่าง เดียวเท่านั้นไม่

สฺสตา หิ น เกวลํ อายาจนเหตุ วา ปตฺตนเหตุ วา อิมํ ปณฺจ ฌมฺเม ปฏฺิถเณยฺยํ ฯ

อริยสาวกผู้ปรารถนา อายุ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์ หากจะตั้งหน้าปรารถนาและวิงวอน ไม่พึง บำเพ็ญข้อปฏิบัติอันจะให้ อายุ วรรณะ สุข ยศ สวรรค์ เป็นไปด้วยดีนั้นเกิด

โย อริยสาวโก อายุอาทโย ปณฺจิมํ ฌมฺเม อิจฺฉติ **โส** เหนว ปตฺตเณยฺย น ยาเจยฺย ฯ อริยสาวโก ปน อายุอาทิสํวตฺตนิกํ ปฏิปทํ ปุเรยฺย ฯ

เมื่ออริยสาวกมาปฏิบัติเป็นมรรคาทางมาของอายุ วรรณะ สุข ยศ นั้นแล้ว ก็ย่อมได้ อายุ วรรณะ สุข ยศ เป็นทิพย์และของมนุษย์

อริยสาวเกน หิ อายุอาทิสํวตฺตนิกํ ปฏิปทํ ปตฺตเณเตน เอวรูปเมว ปตฺตณํ กาคฺคํ วฏฺฏติ ฯ

เมื่ออริยสาวกมาปฏิบัติข้อปฏิบัติ อันจะให้สวรรค์เป็นไปด้วยดีแล้ว ย่อมได้สวรรค์ สุกตภาพเป็นผล เพราะข้อปฏิบัตินั้น **ปฏิบัติ** ซึ่งจะให้คุณ ๕ ประการ มีอายุเป็นต้นเป็นไปด้วยดีนั้น

สกุศลสัตว์ตนิกัม ปฏิปทัม ปฏิปชชติ **ปฏิบัติยานุรูปโต** สุกตนิทานัม สกุคัม ลมคติ
อายุวณณนาทีหิ จ วฑฺฒติ ฯ ปญฺจวิธคุณสงฺฆาตา **ปฏิบัติ** อุมฺปชฺชมานา อายุอาทีหิ
อุมฺปชฺชเชยฺย ฯ

คือ กุศลสุจริตอันเกิดแต่โอโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นไปในกายวาจาจิต แล้วด้วยทานศีลภาวนา
บุญซึ่งเป็นปฏิปทานั้นเล่า สาธุชนจะ**พึงบำเพ็ญให้เป็นไป** ก็อาศัยความไม่ประมาท**เป็นการปกพลง-**
เหตุอันกล้าหาญ

กถัม ฯ กุสลจิตฺตัม หิ อโลภอโทสอโมหโต อุมฺปนฺนํ ทานศีลภาวนาเวสน กายิกวาจาสิก-
มานสิกาสู ปวตฺเตยฺย ฯ **การปกพลงเหตุกุต** อมฺปมาทํ นิสฺสาย ตํ ปฏิปทาสงฺฆาตํ
บุญญํ ปวตฺเตตพฺพํ ปริปุเรตพฺพํ ฯ

เพราะเหตุนี้ สมเด็จพระสุคตทรงพระอนาวรรณญาณ จึงตรัสนิคมคาถาในพระสูตรอนาถปิณฑิกานุ-ศาสน์นั้น ว่ามีความว่า

เมื่อรชนมาปรารณาอายุ วรรณ ยศ เกียรติ สวรรค์
และความเกิด ณ ตระกูลสูง และความยินดีอันยิ่งๆไป
เป็นผลข้อประสงค์แล้ว ฟังบำเพ็ญความไม่ประมาท
ให้บริบูรณ์ในสันดานเกิด ก็สามารถจะเป็นบ่อเกิด
แห่งกุศล และคุณที่ประสงค์มีอายุเป็นต้นนั้น ๆ

ตสฺมา โข อนาวรรณญาณุ สุกโต อนาถปิณฑิกานุศาสนเน อิมํ นิคมคาถมาห

อายุ วรรณํ ยสํ กิตฺตี สคฺคํ อจฺจจากุสิหนตํ
รติโย ปตฺถยาเนน อูพารา อปราปรา

อปรมาทํ ปสฺสนฺติ	ปญฺญกิริยาสุ ปณฺหิตา
อปรมตฺโต อุกฺโก อตฺถ	อริคณฺหาติ ปณฺหิตโต
ทิวฺฐุ ฐมฺเม จ โย อตฺถ	โย จตฺถ สมนฺปรายิก
อตฺถาภิสสมยา ธีโร	ปณฺหิตโตติ ปวฺจจตฺตีฯ

ปุพเพตปุญญา นั้น คือพระราชกุศลสมภารบุญญาริการบารมี ที่สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ได้ทรงบำเพ็ญไว้ในปางก่อนเป็นลำดับมา ตั้งแต่บุรพชาติจนถึงภพปัจจุบัน

ปุพเพตปุญญา ปเนตถ ฯ ปุพเพ กตํ ปุญญํ เยน โส ปุพเพตปุญญเณ, ตสฺส ภาโว ปุพเพตปุญญา ฯ เอตถ ปน ทყยานมึนฺเทน วรฺวเชน ปุพเพกาลโต ปญฺญาย ยาว สนฺทึฏฐึฏฐึกาลา อนุปุพเพน สมฺภริโต อตีตํสฺสกุสฺสกุสฺสโต ปุญญาริการโ ปุพเพตปุญญา นาม ฯ

อันเป็นส่วนอดีตล่วงไปแล้ว มาสโมสรเพิ่มพูนวิบากชั้นอันมโหฬาร ให้ทรงบริบูรณ์ด้วยสมบัติ ๔ ประการ คือ พระชาติสมบัติ อริยสมบัติ โภคสมบัติ พระญาณสมบัติควรเป็นที่สรรเสริญของ อเนกชนนิกัรผู้จะอนุวัตรในกิจการณีนั้น ๆ ซึ่ง เป็นอุบายแห่งความเจริญสุขประโยชน์คุณ และเป็นบันเทิงจิตคารวณัจจการของโลกิยชนและ ปริกขกชนทุกหมู่เหล่า

เอสํ อนุคนฺตวา ตสฺส มหนฺตํ วิปากํ อนุปปเทติ ยํ อาคมฺม โส ชาติสมฺปทา อิสฺสรียสมฺปทา โภคสมฺปทา ญาณสมฺปทาติ จตฺตสมฺปทาติ ปริปุรี สมฺปาเทติ, อตฺถทิตฺตฺสฺชาวเหสุ กิจฺเจสุ อนุวตฺตมานานํ รมฺมจฺจวาสีนํ ปลฺสํสนึโย เจว สพฺเพสํ โลกิยชนานมฺปิ ปริกขกชนานมฺปิ ปโมทิตจิตฺเตน คารวณิจจการารโ จ โหติ ฯ

อาคาริกรมุขยฺบุรุษรตฺนํผู้พร้อมด้วยสมบัติ ๔ ประการนี้แล้วย่อมสามารถ ในกิจใหญ่ ๆ ให้เสร็จ ได้โดยไมยาก

โย เหตุถ บุรึสรตฺนญฺโต อาคาริโก อิมาทิ สมฺปทาติ สมฺนฺนาคโต โหติ, โส อกึจฺเจน อกลึเรน มหนฺตตามหนฺตํ กรณึยํ สาเวตุํ สกฺโกติ ฯ

ได้อาศัย**ชาติสมบัติ**แล้ว ก็อาจชักนำ**ผู้อื่น**ที่เสมอหรือ**ต่ำกว่า**โดยชาติและตระกูล **สำคัญ**เพื่อจะ **ประพศิตตาม**โดยง่าย กิจ**ใด** ๆ จะต้องอาศัย**อาณาพอันใหญ่**หลวง**จึงอาจสำเร็จ** ก็จะทำให้**กิจนั้น** ๆ **เสร็จได้ด้วยอิสริยสมบัติ**กิจ**ซึ่ง**จะต้องสำเร็จด้วยกำลังทรัพย์อันใหญ่ ก็จะสามารถ**เสร็จได้ด้วยโภคสมบัติ** และอาจจะให้**กิจนั้น** ๆ **เสร็จได้โดยชอบปราศจากอุปสรรคด้วยญาณสมบัติ**

กถ ๑ โส อตตโน **ชาติสมบัติ** อาคมม, **เย** ชนา ชาติกุลโต อตตนา สมา วา **นิจตรา** วา โหนติ, **เต** สุเขน อตตโน วจนํ **สพฺพหาเปตุํ** อตตนาณจ **อนฺวตฺตาเปตุํ** สกุโกติ, **อิสฺสริยสมบัติ** อาคมม, **ยํ ยํ** กิจจํ มหฺนเตน **อาณาเวณ** **นิปฺพาเตตฺพํ**, **ตํ** **ตํ** สุเขน **นิปฺวาเปตุํ** **สกุโกติ**, **โภคสมบัติ** อาคมม, **ยํ ยํ** กิจจํ มหฺนเตน **ชนพฺเพณ** **นิปฺพาเตตฺพํ**, **ตํ** **ตํ** สุเขน **นิปฺวาเตตุํ** **สกุโกติ**, **ญาณสมบัติ** จ อาคมม **ตํ** **ตํ** **นินฺรปฺสคฺคํ** กตฺวา **สุเขน** **นิปฺวาเตตุํ** **สกุโกติ** ๑

สมบัติ ๔ ประการ **ซึ่งเป็นผลมีมา**เพราะบุพเพตปญฺญาตา สามารถให้**กิจใหญ่** ๆ **เสร็จ** **ได้โดยสะดวก**ฉะนี้.

-พระมหานพพรเพิ่ม-

(อิจฺเจวํ อีมา จตฺสฺโส สมฺปทาโย **บุพเพตปญฺญาตาสมฺภูตา** หุตฺวา **สุเขน** **อตตโน** **มหฺนตานิ** **กิจฺจานิ** **อมฺนิปฺวาเตตุํ** **สกุโกติ**๑)

สมเด็จพระสุคตมหารุณี**จึงตรัส**แสดงบุพเพตปญฺญาทานั้นว่า **เป็น**สมบัติจักร **อัน**จะพัดผ่นำท่านผู้ **บำเพ็ญ**ไว้แล้วนั้นให้บรรลุ**ผลพิเศษ** **ดุจ**ล้อรถอัน**พัดพาผู้ขึ้นให้ลู่**ถึงสถานที่ประสงค์ **ประการหนึ่ง** **ใน**สมบัติจักร ๔ ประการ **และตรัส**ว่าเป็นมงคลอันสูงสุดของเทวดามนุษย์ **ประการหนึ่ง** ในมงคล ๓๘ ประการ **ดัง**แสดงในมงคลสูตรนั้น

เตน ภควา ตาย **บุพเพตปญฺญาตาย** จตฺนุํ **สมฺปตฺติจกฺกานํ** **อณฺญตรภาวํ** **ทสฺเสสิ** **ยานิ** **สมฺนฺนาคเต** **เทวมนุสฺเส** **นจิรสฺเสว** **วิเสสโต** **มหฺนตตฺตํ** **เวปฺพลตฺตํ** **ปาเปนฺติ** **ยถา** **ตํ** **รทจกฺกานิ** **รทคฺตํ** **ยถิฉนิตฺฐฐานํ** **ปาปฺยมาทานิ**, (มงคลสูตรเต จ) **เทวมนุสฺสฺถานํ** **อภฺรุตฺตีสาย** **อฺตฺตมมฺงคฺลาณํ** **อณฺญตรํ** **ทสฺเสสิ** ๑

อนึ่ง ท่านพรณนาว่า สรรพวิภูฏวิบูลผลซึ่งเป็นที่ต้องประสงค์ ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจะเกิด มีมาด้วยอำนาจบุญนิธิ ต้องกับภาชิตในนิธีกัณฐสูตรว่า

บุญนิธินี้ไม่สาธาณะแก่คนเหล่านี้ โจรก็ไม่แย่งชิงนำไปได้ ผู้มีปัญญาจึงควรบำเพ็ญ บุญนิธิ อันจะติดตามตนไป บุญนิธินี้อาจอำนวยผลที่ต้องประสงค์ทั้งปวง ให้สำเร็จแก่เทวดา มนุษย์ทั้งหลาย

อปิง ภียโยโส มตตตาย ปุพเพกตปุณญตาอนุพรุหนาย อุตสาห์ ชเนนโต

อสาธาณมณเฑส อโจรโธ นิธิ

กยิราถ ธีโร ปุณญานิ โย นิธิ อนุคามโก

เอส เทวมนุสสาน สพพกามโท นิธิติ

เอวมาทินา อเนกปริยาเยน โอวทิต

ต่อไปนี้ท่านบรรยายผลที่ต้องประสงค์ของเทวดามนุษย์ทั้งหลายนั้นเป็น หมวด ๆ ไป เมื่อย่นเข้าก็ได้ ๓ ประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรคสมบัติ นิพพานสมบัติ ล้วนเป็นคุณที่จะพึงได้ด้วยอำนาจบุญนิธิ ปุพเพกตปุณญตาคุณ เป็นที่ตั้งแห่งศุภสวัสดิวิบูลผลจะนี้ สมเด็จพระชินสีห์จึงประทานพระบรมพุทโธวาท เพื่อให้อุตสาห์บำเพ็ญบุญโดยอเนกบรรยาย จะเก็บรวมถวายเป็นสิขณา โดยสังขัตนัย ๆ

(พระมหามนตรีขุนตีสโร, ๐๐๑/๙เทียบม.๓๕๐)

อิโต ปร์, ยานี ผลานิ เทวมนุสสาน สพพกามทานิ โหนติ, เตสเมแก่ วณณยิสสามิ ฯ ตานิ ผลานิ “ มนุสสสมปตติ สคคสมปตติ นิพพานสมปตติตีติ ติวิธา นิธิ สรูปโต วุตตานิ โหนติ ฯ เตส เอแก่ ปุณญนิธิน อานุกาเวณ ลกิตัพพ โหติ ฯ ปุพเพกตปุณญตา สุภิสตติวิบูลผลฐานิยา โหติ ฯ ชินสีหสมพุทโธ อเนกปริยาเยน, เย ปุณญ กโรหนติ, เตส อุตสาชชนตถาย โอวาท อทาสี ฯ พุทโธวาท ปเนส สงเขปโต “ กุสล ภิกขเว ภาเวถาติ เอเกน นเยน สมหาริตวา กถียเต ฯ

(ปุพเพกตปุญญตา) หน้า ๙-๑๐

ตอนนี้ท่านบรรยายผลที่ต้องประสงค์ของเทวดามนุษย์ทั้งหลายนั้นเป็น หมวด ๆ ไป เมื่อ ย่นเข้าก็ได้ ๓ ประการ คือ มนุษย์สมบัติ สวรรคสมบัติ นิพพานสมบัติ ล้วนเป็นคุณที่จะพึงได้ ด้วยอำนาจบุญนิธิ ปุพเพกตปุญญตาคุณ เป็นที่ตั้งแห่งศุภสวัสดิวิบุลผลฉะนั้น สมเด็จพระชินสีห์ จึงประทานพระบรมพุทโธวาท เพื่อให้อุตสาหะบำเพ็ญบุญโดยอเนกบรรยาย จะก็รวบรวมถวายเป็นวิไลสนา โดยสังขัตินัย ข้อหนึ่งว่า กุศล อกุศล ภาเวถ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลาย บำเพ็ญกุศล ถีต กุศลนี้สามารถจะบำเพ็ญได้ หากไม่เราก็จะไม่กล่าวชักชวนท่านทั้งหลาย เพราะกุศลเป็นกรรมที่สามารถจะบำเพ็ญได้แท้ เราจึงได้กล่าวชักชวนท่าน อีกประการหนึ่ง ถ้ากุศลที่บำเพ็ญแล้วจะเป็นไป เพื่อผลอันไม่เป็นประโยชน์และเป็นไป เพื่อผลอันไม่เป็นประโยชน์และเป็นไปเพื่อทุกข์แล้ว เราก็จะไม่กล่าวชวนท่านเหมือนกัน เพราะเหตุกุศลที่บำเพ็ญแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อहितสุข เราจึงกล่าวชวน ท่าน

อีกข้อหนึ่ง พระองค์ตรัสให้เกิดอุตสาหะ ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายอย่าได้ กลัวบุญเลย คำว่า บุญ ๆ นี้เป็นชื่อของสุข

อถวา ฯ พุทฺโธ ภควา ปุญฺญกรณเณ อุตฺสาหํ ชเนนฺโต “มา ภิกฺขเว ปุญฺญานํ ภายิตฺถ, สุขสฺเสตํ อริวจนํ ยทิตฺถ ปุญฺญานีติ อาห ฯ

อธิบายว่า กรรมที่สัตว์กระทำด้วยไตรทวาร จะได้ไฉนว่า บุญก็ดี กุศลก็ดี ต้องมีโลหะอโลหะ อโลหะเป็นสมมุติฐาน

ตตฺรายนํ อธิปฺปาโย ฯ ยานิ กานินิ กมฺมานิ ติทฺวาเรหิ กตฺตานิ, เตสุ ยํ อโลภาโสภาโมหสมฺมุตฺตํ โหติ, ตเทว ปุญฺญนฺติ กุสลนฺติปิ โวหารํ ลภติ ฯ

ข้อนี้เป็นกรทวนกระแส โลกประวัตติ **ยาก**ที่สัตว์โลกจะบำเพ็ญ **ถึงเช่นนั้น** ก็ยังไม่เป็นอันพันวิสัย
ของผู้ประกอบด้วยปริชาเล็งเห็นผลแล้ว มีความกล้าหาญอดทนกระทำ

อิหํ ปุณฺณกมฺมํ โลกปวตฺตติยา ปฏฺฐิสฺสํ ปวตฺตติ **น จ สุภฺรํ โหติ, ตถापि โย**
ปณฺหิตो โปโส ปุณฺณผลํ ปจฺจกฺขโต สมฺปสฺสमानो อุตฺสาเหเน ชนฺติยา จ ตํ ปุณฺณํ
กโรติ **ตสฺส วิสยํ อนตฺตํ โหติ** ฯ

ข้อนี้แลเป็นเหตุให้สัตว์โลกพิเศษ และทำซ้ำไม่เสมอทั่วกันไป

อิทเมว สตฺตทานํ หีนปฺปณีตตาสงฺฆาตสฺส **อสมภาวสฺส** การณํ โหติ ยถาห “**กมฺมํ**
สฺสฺเต วิภชติ ยทิทํ หีนปฺปณีตตยาติ ฯ

บุคคลใดแม้แลเห็นผลแห่งบุญจรรยาประจักษ์ แต่**มาทำถ้อย**ไม่สามารถจะบำเพ็ญ มีฉันทะอุตสาหะ
ปีติปราโมทย์ในบุญจรรยา**น้อยเบาบาง** **ไม่กล้าหาญพอ**จะต่อสู้ด้วยหมูกิเลสमार คือโลภะโทสะโมหะ
อันมีกำลังกล้า บุคคลผู้นั้นได้ชื่อว่า **กลัวแต่บุญ**

โย หิ ปุณฺณผลํ ปจฺจกฺขโต สมฺปสฺสติ ปุณฺณกรณเณ ปน **โอสกฺกตปิ**
มนุทฺทณฺทอฺสฺสาหปโมชฺไซ ภวติ อติพฺเล โลกโทโสโมหสงฺฆาเต กิเลสฺมาเร ชฺชฺชฺมิตุํ
อปฺปฏิฟฺโล ภวติปิ **โส** ปุณฺณสฺส ภายติ นาม ฯ

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ประธานพระบรมพุทโธวาทห้ามอย่าให้เป็นคนกลัวแต่บุญเช่นนั้น
ตรัสสอนให้**ปลุกจันทรจี้**ในบุญกรรมนั้นแล้ว และอดทนกระทำ

ยํ สตฺถารา “**มา ภิกฺขเว ปุณฺณานํ ภายิตฺถาติ** วุตฺตํ **ตํ** ตาทิสํ ปุณฺณภายนํ สนฺธาย
วุตฺตํ ตมฺหิ จ ปุณฺณเณ **จฺนฺทรจฺจิปฺปาหนตฺถาย** อุตฺสาหฺรณตฺถาย จ วุตฺตํ ฯ ยถาห
“**ตมฺหิ จฺนฺทํ** กยิราถาติ ฯ

เพราะบุญนั้นย่อมอำนวยผลพิเศษแก่ผู้บำเพ็ญให้ได้มนุษย์สมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติ
ดังแสดงในนิกายสุตตันตปิฎก ๑

ตำ หี เยน กตํ ตสฺส นิกายสุตตันตปิฎก ยถาวุตตานิ มนุสฺสสคฺคินิพฺพานสมฺปตฺติ-
สงฺขาทานิ ผลวิเสสานิ อวาทติ ๑

พระราชกุศลขั้นที่สามได้จบบริบูรณ์แล้ว พระราชสมภารเจ้า ได้ทรงสั่งสมเป็นลำดับมาตั้งแต่ปฐมชาติ
จนปัจจุบัน ส่วนอดีตจัดเป็นบุพเพกตบุญตาคุณ เพิ่มพูนวิบากอันมหัศจรรย์ให้ทรงทราบ
สมบูรณ์ด้วยสมบัติ ๔ ประการ อันเป็นเหตุประกอบกิจ ใหญ่ ๆ ให้สำเร็จได้โดยสะดวกดี ข้อนี้
นับว่าเป็นมงคลวิเสสที่ต้น ๑

และอาณิสสนั้นเล่า เมื่อยกกล่าวตามนัย ในพุทธคาถาอนุโมทนาวิหารทาน ของท่าน เศรษฐีอนาถปิณฑิกะในเสนาสนชั้นที่ ๒ คือ เป็นประโยชน์แก่สงฆ์ผู้อาศัยด้วยเป็นเครื่อง บรรเทาทุกข์ จากสำนักท่านพหูสูตผู้อยู่ในวิหารนั้น

อานิสโส ปเนตถ ฯ เสนาสนกษุณฺเฑ อนาถปิณฑิกสฺส คหปติโน วิหารทานสฺส อนุโมทนาคาถาย สรูปนเยน ทุพฺพิธ โหติ สิตฺถุหฺมาทิปฺปฏิหฺนนาวัตโต นิवासินํ อตถาวโห โหติ ตตถ จ นิवासินํ พหุสฺสูตานํ สนฺติกา ทุกฺขาปนฺนุทฺตมฺมสฺสวณฺสฺส ปฏฺิลาภโต การกานํ อตถาวโห โหติ ฯ

พระมหากษัตริย์เจ้าในปางก่อน ผู้นับถือพระพุทธศาสนา จำเดิมแต่พระเจ้าพิมพิสารบรมบพิตร พระเจ้ามครรฐได้ทรงปฏิบัติเป็นราชกรณียกิจอย่างหนึ่ง

ราชานํ มาคธํ เสนิยํ พิมฺพิสารํ อาที กตฺวา พุทฺธมามกฺกุตฺตา ปุพฺพชฺชตฺติยา อิหํ วิหารทานํ กรณิยํ กตฺวา อาจรีสุ ฯ

อีกประการหนึ่ง ได้ทรงเริ่มจะตั้งหอพุทธศาสนสังคหะขึ้นที่วัดเบญจมบพิตร ให้เป็นที่รวบรวม พระคัมภีร์และสมุดอันรจนาล้ำแดงพระบรมพุทโธวาทานุศาสน์ เปิดเป็นธรรมทานให้มหาชนไปอ่าน เข้าไปดูได้ตามปรารถนา

อถฺวา ฯ อิหานิปี ราชา ทฺยยานมิทฺโห พุทฺโธวาทานุศาสนีปาทกฺฎิกรณญฺจทานํ รจิตสฺตถฺไปตฺถกานํ สงฺคหฺญฺจฺจฺนตฺถาย เจว ยถารุจิยา วาเจตฺตุมปี ปสฺสิตฺตุมปี มหาชนสฺส อฺุปฺสงฺกมฺนารหํ ฐมฺมทานญฺจฺจฺนํ กตฺวา วิวรณตฺถาย จ เบญฺจมบพิตร อิติ นามเจยฺเย อวาทเส พุทฺธสาสนสงฺคหนามํ ไปตฺถกาลยํ ปตฺติญฺจฺจฺนเปตฺตํ อารภติ,

ข้อนี้เป็นมหาทานประเสริฐสุดว่าทานทั้งปวง **สมด้วยพระพุทธานิเทศว่า** ธรรมทาน ย่อมชนะทานทั้งหมด

อิทํ ธรรมทานं มหาทานं นาม สัพพะผลํ จ ทานานํ เสฏฐํ โหติ ยถา สัพพะทานं ธรรมทานं ชินาตีติ ฯ

เพราะทานอื่นไม่เป็นปัจจัยให้พระศาสนา**ดำรงอยู่**เหมือนธรรมทาน พระปริยัติคำสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ยังมีผู้ทรงปฏิบัติตามอยู่เพียงใด พระศาสนายังได้ชื่อว่า ทรงอยู่เพียงนั้น

กสุมา ฯ น หิ อญญํ ทานं ธรรมทานं วिय พุทธศาสนสส **ฐิตียา** ปจฺจโย โหติ **ยํ** สตถุ ปริยตฺติธมมํ ชาเรนฺติ เจว อญฺปิปชฺชนฺติ จ , **ตํ** ยาวตา ภาวติ ตาวตา พุทธศาสนํ ปตฺติภฺจฺจติ นาม ฯ

เมื่อพระองค์ใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ก็ได้ตรัสบรรหารตั้งพระธรรมวินัยไว้แทน พระองค์แก่พระอานนท์พุทธานุภาพความว่า **ดูก่อนอานนท์ ธรรมและวินัยใดที่เราตถาคตได้แสดงแล้ว ได้บัญญัติแล้ว** แก่ท่านทั้งหลาย **ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดา** ของท่านทั้งหลาย ภายหลังแต่เราล่วงไปแล้ว อีกประการหนึ่ง อาศัยพระบารมีบันดาลรัฐบาล อินเดียได้ถวายพระสารีริกธาตุที่ขุดได้ในจังหวัดนั้น มีอักษรจารึกบอกสำคัญว่าพระบรมธาตุ จึง พุทธศาสนิกประชาชนในประเทศไทยลงมา ญี่ปุ่น และรัสเซีย ทราบประพตติเหตุนั้นแล้ว แต่งทูต ผู้แทนเข้ามากราบทูลขอพระราชทานส่วน เชิญออกไปประดิษฐานเป็นที่สักการบูชาในประเทศ ของตน ๆ ข้อนี้แสดงให้เห็นชัดว่า พวกพุทธศาสนิกประชาชนแต่ละรัฐสีมา มีความนิยมนับถือยอมรับรองสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ว่าเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภกทั่วกันไป เป็นพระเกียรติยิ่งใหญ่อจรรทั่วภูมิณฑลคล้าย พระเจ้าอโศกมหาราชในอดีตกาล ก็แลการได้เศวตฉัตรมาเป็นพระราชพาหนะเชิดชูพระบรม ของพระมหากษัตริย์เจ้า ผู้มีหัตถานึกเป็นองค์ในจตุรงค์เสนาฉันทิ การได้พระสารีริกธาตุ ก็เชิดชู พระบารมีของพระมหากษัตริย์เจ้าผู้นับถือพระพุทธานุภาพนั้นนั้น ฯ

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงตั้งอยู่ในสัทธาสัมปทานี้แล้ว ทรงบำเพ็ญ
ทศพิธราชธรรมจรियाและทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยประการต่างๆ เนื่อง ๆ มา พระราช
กุศลที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยกำลังพระราชศรัทธาอันเป็นสำคัญควรยกขึ้นกล่าวนั้น คือ ครั้งเมื่อได้
เสด็จเถลิงราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ยังได้ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุ บำเพ็ญสมณ
ธรรมเป็นอุปนิสัย

ทวยานมรินทร์ ทิ महाराजा อิมาย สหุทธาสัมปทาย ปติภูจ्जาย นิज्जं
ทสิวิราชธรรมจรियाโย ปุเรติ นานุปกาเรน จ พุทธสาสน์ อุปตถุมภะติ ฯ กิณ्हุ
อนุตฺตรं สหุทธาพเลน ปุริตं อุตฺตเสาร्हं กุสลं ฯ โส ทิ รชชं กาเรตวา ราชายุต
หุตวา เอกสมी สมเย รชชं ปทาย พุทธสาสนे उपสมปत्तं ลภิตวา ภิกขุภಾವ
ปติภูจ्जितो ยถิจฉित्तं สมณธम्मं อกาลิ ฯ

และทรงสถาปนาและปฏิสังขรณ์พระอารามใหญ่น้อย ทรงสร้างพระปริยัติธรรม ครั้งหนึ่ง ได้พิมพ์
พระบาลีไตรปิฎกขึ้นถึง ๑,๐๐๐ ฉบับ มีพระเกียรติคุณปรากฏไปทั่วโลก

โตโต โส พุทธสาสนे อภิปปสนโน หุตวา นวากวาเส ปติภูจ्जाเปสิ พหุเก
ชิณ्हณกาวาเส ปฏิสงฺขราเปสิ ปริยตฺติธम्मโปตฺถเก จ กาเรสิ ฯ เอกทา
สทสฺสปมาणे เตปิฎกपालิโปตฺถเก มุตฺทาเปตฺวา พหุกาณं รฎฺฐานं อทาลิ,
ตปฺปจฺจยา ตสฺส กิตฺติคุโณ สพุพพิสา อภิปตฺถริ ฯ

และได้ทรงบริจาคมหาทานการใหญ่เป็นหลายวาระ **ควรเปรียบด้วยพระเจ้าปเสนทิโกศล** ทรงบำเพ็ญ
อสทิสทาน **เสร็จด้วยกำลังพระราชศรัทธาและพระราชวรฤทธิ** ไม่มีใครอื่นจะทำได้ และในศกหลัง
สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงพระราชอุทิศสาหะ เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไป **สู่เมือง**
พิษณุโลก ทรง **ปิดทอง** และ **สมโภชพระพุทธรูป** อันเป็นพระพุทธรูปสำคัญพระองค์หนึ่งใน
ประเทศนี้ มีพระนามปรากฏในพระราชพงศาวดาร

โส จ พุทฺขตฺตํ มหาทานํ อทาลิ **ยถา** ราชูปเสนทิโกสลโ อสทิสทานํ ฯ ตํ ตสฺส
สทฺธาพเลน เจว วริทธิยา จ **สลฺลชฺฉติ**, อญฺญเ อวํ กาทํ **สมตฺถ** นาม นตฺถิ ฯ
ปจฺจิมสเก จ มหาราชา อุสฺสาหปฺปตฺโต หุตฺวา ทยฺยรฏฺฐสฺส อุตฺตรทิสภาเค **พิษณุโลก**
อิตินามํ นครํ อคมาสิ, **สุวณฺณปฏฺเฐหิ** **พุทฺธชินราช** **อิตินามํ** พุทฺธปฏฺฐิมํ **ลิมฺเปสิ**
ตสฺสา จ **มหํ** กारेสิ **ยา** ทยฺยรฏฺฐเ อุตฺตรา เจว **ทยฺยวํสวตารา** จ ปากฺกนามา
โหติ ฯ

และทรงหล่อพระพุทธรูปปฏิมากร ด้วยทรงสำริด ถ่ายอย่างจากพระพุทธรชินราชนั้น มีพระอิริยาบถ และขนาดเป็นอย่างเดียวกัน มีพระอาการเสด็จนั่งปางมารวิชัย หน้าพระเพลากว้าง ๕ ศอกคืบ ๕ นิ้วมีเศษ และเชิญลงมาแต่ง ณ กรุงเทพ ครั้นเสร็จทรงปิดทองแล้ว เชิญไปประดิษฐาน ณ พระอุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ที่ทรงสถาปนาขึ้นใหม่ในจังหวัดสวนดุสิต แล้วมีมหกรรมการ สมโภชเป็นมโหฬารบูชา และทรงตั้งไว้เป็นสมบัติ ของพุทธศาสนิกชนทั่วทุกหมู่เหล่า เพื่อกระทำ ลักการบูชาเจริญพุทธานุสสติ น้อมจิตไปในกุศลสัมมาปฏิบัติ ทางสุคติและนิสสรโณบาย และพุทธ ปฏิมากรพระพุทธรชินราชเจ้า ที่ทรงหล่อขึ้นพระองค์นี้ นับว่าเป็นอุทเทสิกเจดีย์ สร้างขึ้นเฉพาะ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ฯ

(ไม่ปรากฏนามผู้แต่ง)

ยา หิ พุทธปฏิมา ชเนติ สุวณฺณปฏฺเฐหิ อาลิมฺปิตุวา โหติ กํสกตา มานิตา
บุชิตา ครุกตา ส่า อิมสมฺมึ รมฺฐเฐ เสฏฺฐพุทฺธปฏิมา วิณฺหุโลกนคเร อุโปสถาคารสุส
นิสินฺนพุทฺธชิน-ราชปฏิมาสทิสรูปา โหติ ติริยโต ปณฺจคุลีอุตฺตรวิทฺติธิกกา
ปณฺจรัตนปฺปมาณา ฯ อยณฺหิ เสฏฺฐโฐ มหาราชา ตํ พุทฺธปฏิมํ สมหาริตุวา
อลงกาเรตุวา สุวณฺณปฏฺเฐหิ ตํ อาลิมฺเปตุวา มหามหํ เทวมทานคเร ปณฺจมปวรตุลิต-
วนารามสุส อุโปสถาคารเ ปตฺติภฺฐาเปสิ ฯ อยณฺหิ สงฺฆาราโม ทยฺยภาสาย “สวนดุสิต”
อิติ ลทฺธนาเม ภูมิภาเค ฐาปิโต โหติ ฯ มหาราชา มหกมฺมณฺเจว อิมิสฺสาย จ
มพุทฺธปฺปชฺชํ การลสิ พุทฺธสาสนิกานํ พุทฺธานุสฺสติ-ภาวนาสงฺฆาตาย เจว
สุคตฺติคามินิทุกฺขนิสฺสรโณปายคามินิยา จ กุสลสมฺมาปฏิบัติสงฺฆาตาย ปุชนตฺถาย
อตฺถาย ปตฺติภฺฐาเปสิ ฯ อยณฺหิ พุทฺธชินราชปฏิมา สมฺมาสมฺพุทฺธสุส อุทฺเทสิกเจดียนฺติ
สงฺขํ คตา โหติ ฯ

แท้จริงพุทธเจดีย์มีประเภทเป็น ๓ คือ **สารีริกเจดีย์** **พระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ** **นี้มีพระบรมพุทธานุญาตไว้** เมื่อใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ให้สร้างขึ้น ณ **สถานที่เป็นที่ประชุมภณใหญ่ทั้ง ๔** สำหรับเป็นที่สักการบูชาของมหาชน **เจริญ**กุศลอันจะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขสิ้นกาลนาน

พุทธศาสน์ หี พุทธเจดีย์ **ติปประเภท** โหติ สารีริกเจดีย์ ปริโภคเจดีย์ อุทเทสิกเจดีย์ จ ๗ ตตถ **สารีริกเจดีย์** นาม พุทธสฺส สารีริกธาตุ **นิธานเจดีย์ ยัมพุทฺโธ** ปรีนิพพานสฺส **อาสนุนกาล** มหาชนสฺส **ปุชนตถาย** เจว ทิมฺรตฺตํ หิตาย สุขาย สํวตฺตนิกสฺส กุสลกมฺมสฺส **ปุรณตถาย** จ **จตุปปเถ** กาทุมุ **อนุญญาสิ** ๗

เมื่อพระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พวกมัลลกะษัตริย์จัดการถวายพระเพลิงเสร็จแล้ว **แบ่ง**พระสารีริกธาตุแจกแก่กษัตริย์และพราหมณ์**เจ้านครนั้น** ๗ ผู้ถือพระพุทธานุญาตเป็น ๗ ส่วนด้วยกัน

ตโต ภควติ ปรีนิพพุเต โกลินารกา มลฺลา ภควโต **สรีรัมปา**ตวา สตฺตธา ภควโต สารีริกธาตุโย **วิฆิตฺวา** ตา ยาจิตุมุ อาคทานัน **นคราธิปานัน** พุทฺธสาสนิกานัน ขตฺติยพฺราหมณานัน อทํสุ ๗

ต่างองค์สร้างพระสถูปลงแล้ว **เชิญ**พระสารีริกธาตุ**บรรจุไว้**ในนั้นเป็นครั้งแรก **และอังคารเจดีย์** คือพระสถูปที่บรรจุพระอังคาร **อัน**พวกโมริยกษัตริย์เมืองปีปลิวันไปไม่ทันแบ่งพระสารีริกธาตุ **เชิญ**ไปบรรจุไว้ก็นับเข้าใน**สารีริกธาตุเจดีย์** นี้เป็นพุทธเจดีย์ชนิดหนึ่ง

เต สพฺเพ ปฏฺิลทฺธสารีริกธาตุโย คเหตุวา **อาโท** อตฺตโน อตฺตโน นครเฐ **ญูปกาเรตฺวา** ตา ตตถ **ปกฺขิปีสฺสุ** ๗ **ยมฺปิ** ปีปลิวินิเยหิ โมริเยหิ สารีริกธาตุ **วิฆตฺตกาเล** อาคนฺตฺวา ปฏฺิลทฺธสฺส ภควโต องฺคารสฺส **นิธานญูปสงฺขาตัม** **องฺคารเจดีย์** **ตัม** สารีริกเจดีย์นฺติ สงฺขัม คจฺจติ ๗

ปริโภคเจดีย์ คือ **พระสถูปที่บรรจุ**บริขารที่สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงทำพุทธบริโภคมีบาตรทรงเป็นต้นและ**พระคันถุภี**ที่ประทับในพุทธนิवासถานนั้น ๆ มีพระเชตะวันเป็นต้นนี้เป็นพุทธเจดีย์อีกชนิดหนึ่ง

ตฤภยมปิ พุทธเจดีย์ โหติ ฯ **ปริโภคเจดีย์** นาม **เย** ภควโต **ปริภุตานัม** ปตฺตาทิปริกขารานัม **นิธานภูตา** **ธูปา** **ยา** จ **เชตวนาทีสุ** ภควโต **นิवासภูฐานesu** **คณฺถกฺกุโย** ฯ **อิหมปิ** พุทธเจดีย์ โหติ ฯ

อุทฺเทสิกเจดีย์ คือเจดีย์สถานหรือเจดีย์วัตถุ เป็นที่ระลึกถึงสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามี**พระบรมพุทธานุญาตไว้**เมื่อใกล้จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน**ทรงแสดงสถาน ๔ ตำบล คือสถานที่ประสูติ สถานที่ตรัสรู้ สถานที่ทรงแสดงพระธรรมจักรประคมเทศนา** และ**สถานที่ดับขันธปรินิพพาน** ว่าเป็นเจดีย์สถานควรดูควรเห็น เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชของกุลบุตรผู้มีศรัทธา

อุทฺเทสิกเจดีย์ นาม **ยัม** พุทฺธานุสฺสตีภูฐานภูตัม **เจดีย์ภูฐานมปิ** **เจดีย์วตฺถุมปิ** **ปรินิพพานสฺส** **อาสนฺนกาเลเยว** **พุทฺธธานุญญาดัม** ฯ **ตทา** **หิ** **พุทฺธเชน** **ภควตา** **อิมานิ** **จตฺตาริ** **สทฺตสฺส** **กุลปฺตฺตสฺส** **ทสฺสนิยานิ** **สํเวชนิยานิ** **ฐานานิ** **ทสฺสิตานิ** **ยัม** **ตถาคตฺสฺส** **ชาติภูฐานัม** **ยัม** **ตถาคตฺสฺส** **อนุตฺตราย** **สมฺมาสมุโพิชยา** **อภิสมฺพุทฺธภูฐานัม** **ยัม** **ตถาคตฺสฺส** **อนุตฺตรสฺส** **ธมฺมจกฺกสฺส** **ปวตฺตติภูฐานัม** **ยัม** **ตถาคตฺสฺส** **อนุปาทิสาย** **นิพฺพานชาตฺถยา** **ปรินิพฺพุตฺตภูฐานัม** ฯ

ในกาลเป็นลำดับมา พระสารีริกธาตุที่เป็นของแท้ก็หาได้ด้วยยาก จึงมีผู้สร้างพระสถูปบรรจุอักษรสวดพระธรรมคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้า เช่น คาถา **เย** **ธมฺมา** เป็นต้น นี้ก็นับเข้าในอุทฺเทสิกเจดีย์

อถาปรมาเค พุทฺธสฺส **ภควโต** **ตจฺจภูตา** **สารีริกธาตุโย** **สุทฺถุลลา** **อเหตุ** ฯ **ตสฺมา** **ปจฺจิมาย** **ชนตายน** **เจดีย์** **การิตัม** **เย** **ธมฺมา** **ติอาทิกคากายตฺถ** **ปริทีปกสฺส** **สาสนธมฺมสฺส** **ไปตฺถเก** **ปติภูฐานเปตุม** ฯ **อิทเมว** **อุทฺเทสิกเจดีย์นฺติ** **วุจฺจติ** ฯ

ในกาลเป็นภายหลัง มีผู้เห็นอำนาจประโยชน์แล้วและสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรด้วยวัตถุต่าง ๆ มีศิลาและโลหะเป็นต้น ให้ตั้งตามพระพุทธรูปลักษณะที่ระบุไว้ในพระคัมภีร์เท่าขนาดบ้าง ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง ต่าง ๆ กัน ตามกำลังศรัทธา และความนิยมในฝีมือช่าง พระพุทธรูปปฏิมากรนี้ก็นับเข้าในอุทเทสิกเจดีย์นี้เป็นพุทธรูปเจดีย์อีกชนิดหนึ่งซึ่งสร้างกันเป็นพื้นในภายหลังมา.

ปัจจุบันภาค ที่มทสลิโน ชนา โปตถเก วุตตนเยเนว ยถาสตติ ยถาพล์ ลีลาไลหาที่หิ ชุททุกา วา มหนตฺ วา พุทธรูปปฏิรูปกั กาลเรสุ ฯ อิทเมว อุทเทสิกเจดีย์ชนิด วุจจติฯ

และการสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรนั้น เป็นพระราชาสกุลพิเศษ ที่สมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้าได้ทรงกระทำเป็นลำดับมา ดังมีตำนานเล่าว่า สมเด็จพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ผู้ดำรงเอกราชในประเทศลานนาไทยข้างฝ่ายเหนือ ตั้งพระนครที่เมืองเชียงแสน ได้เสด็จยกพยุคนายาลงมาสร้างเมืองพิษณุโลก และทรงหล่อพระพุทธรูปชินราช พระพุทธรูปชินสีห์และพระศาสดามุนี เชิญประดิษฐานไว้ในพระวิหารหลวง ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุเมืองพิษณุโลกนั้น เป็นพระพุทธรูปสำคัญ ปรากฏพระนามมาในพระราชพงศาวดาร สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภาคเจ้าทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมีประการต่าง ๆ เสร็จด้วยกำลังพระราชศรัทธา นี้จัดว่าลัทธิลัทธิปทา นับเป็นมงคลวิเสสที่ต้น ฯ

ม.๒๕และการสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรนั้น(พระเมธีวราภรณ์,๔ม.ค.๒๕๕๖)

พุทธรูปปฏิมากรณั มหปผล โหติ มหานิสฺสั ยั ขตติเยน มหาราเชน ทყยานมินฺทน อนุพุพเพน ปูริตฺ (พุทธรูปปฏิมากรณั ขตติเยน มหาราเชน ทყยานมินฺทน วิเสสญตฺ มหากุสลั อากงขมานน อนุพุพเพน ปูริตฺ) ฯ วุตตญฺเหตฺ วสารถาเร (ไปราณคนฺเถ), ลีริธมฺมตปิฏโก กิร ขตติโย มหาราชา อุตตรปเทเส ทყยภาสาย ลานนา อิติ ลทฺธนามสฺส รญฺจุสฺส ทყยภาสาย เชียงแสน อิติ ลทฺธนาเม นคเร ธมฺเมน เอกรชฺชั กาลเรสิฯ โส จาตรุงคิกั เสนั อาทาย วิสสุโลกั นาม นวํ ปุริ มาเปตฺวา พุทฺธชินราชา พุทฺธชินสีโห สตฺถุมฺนิ จาติ ติสฺโส พุทฺธปฏิมา กาลเรตฺวา ตา อพฺภาทริตฺวา ตตฺถเวย ลีริธนมหาธาตฺ-อารามสฺส มหาวิหารเ ปตฺติฏฺฐาเปสิฯ ตา พุทฺธปฏิมา สกุกตา ครุกตา มานิตา ราชวสวตาเร ปากฺฏนามา โหนติฯ

สามตฤิยนั้นคือ ความเป็นผู้สามารถในกิจน้อยใหญ่ คุณข้อนี้มีในผู้ใด ก็ยังผู้นั้น ให้ประกอบ
กิจนั้น ๆ ล่วงไปได้ไม่ขัดข้อง สำเร็จประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น

เอตถ หิ สามตฤิย นาม กิจจากิจเจสุ สมตฤิภาโว ฯ อิทิ ยสุตฤิ, ตสุส ต
ต กิจจํ นิรูปสคคํ หุตฺวา สุญฺญํ สมิตฺธิํ ปปฺปติ, อตฺตโน เจว ปเรสญจ อตฺถปิ
ยถิจฺฉิตํ สมิจฺฉตติ ฯ

ตั้งพระอานนทเถรเจ้าได้ คิดทำตัวอย่างจิ๋วขึ้นถูกต้องตามพระบรมพุทธานุญาต ได้ความสรรเสริญแต่
สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์

ตตร พุทฺธาธิปฺปาเยน จีวรรูปํ สวิทิตฺวา ทสุเสตฺวา สตฤิ สนฺติกา ปลฺลํ ฌมานสุส
อานนฺทเถรสฺส วตฺถุ นิสฺสนํ โหติ ฯ

มีนิทานเล่าไว้ในจิ๋วชั้นธกะคัมภีร์มหาวรรคพระวินัยว่า สมัยหนึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริก
โปรดเวไนยสัตว์ไปในตำบลทักขิณาคิรี ทอดพระเนตรเห็นนาในแคว้นมคธอันมีคันทันนั้นเป็นอันรับสั่งถาม
พระอานนทว่า จักสามารถจัดทำจิ๋วมีรูปเหมือนอย่างนี้ได้หรือไม่

นิทานํ เหตุถ มหาวคฺคสุส จีวรขนฺธเก ปากฺกํ ฯ ตตฺรายนํ วิตฺถารกถา ฯ เอกทา
ภควา ทกฺขิณาคิรีสุมี จาริกญจรมานो อจฺฉิพฺทํ ปาลิพฺทํ มรียาทพฺทํ ลิงฺฆาฎพฺทํ
มคคฺกเขตฺตํ ทิสฺวา “อุสุสฺสหสิ อานนฺท ภิกฺขุณฺเ อเวรฺฐปานิ จีวรานิ สวิทิตฺตุนฺติ ปุจฺฉิ ฯ

พระเถรเจ้าทูลรับแล้ว ครั้นเสด็จถึงกรุงราชคฤ์แล้ว ท่านจัดทำจิ๋วมีรูปเหมือนเช่นนั้นถวายสมเด็จพระ
บรมศาสดาจารย์ให้ทอดพระเนตร

เถโร หตฺถกฺกุสลตาย “อุสุสฺสหามิ ฆนฺตตติ ฯ โส สตฤิธิ ปฺนทเว ราชคฺหํ ปจฺจาคเต
ตถารฺฐปานิ จีวรานิ สวิทิตฺวา สตฤิ ทสุเสสิ ฯ

พระองค์ทรงสรรเสริญพระเถระเจ้าว่าเป็นบัณฑิต มีปัญญาใหญ่ **รู้ธรรม**แห่งภษาที่พระองค์ตรัสแต่เพียง
ย่อ ๆ ได้โดยพิสดาร ได้ทำจิ๋วให้มีสัณฐานต้องตามลักษณะ **มีเส้นผ่าน้อย ๆ** เปรียบด้วยคันทนาไป
ตามยาวเรียกว่า **กุลี** **ไปตามขวาง**เรียกว่า **อัทฒกุลี** มีกระหนงเทียบด้วยคันทนาใหญ่เรียกว่า **มณฑล** เล็ก
เรียกว่า **อัทฒมณฑล** ได้ชื่อต่าง ๆ กันตามท่อนผ้า เป็นจิ๋วรัดด เศร้าหมองด้วยคัสตรา เป็นสมณ
สารูป ไม่เป็นของต้องการของใจ

สตถา เถระ ปลัสนุโต ภิกขุ อามนุเตสิ “ปณฺทิตฺโต ภิกขเว อานนฺโท, มหาปญฺโญ
ภิกขเว อานนฺโท, **ยตฺร** ทิ นาม มยา สงฺฆิตฺเตน ภาสิตสฺส วิตฺถาเรน **อตฺถํ**
อาชานิสฺสติ กุสิมฺปิ นาม กริสฺสติ อชฺฏมฺกุสิมฺปิ นาม กริสฺสติ มณฑลมฺปิ นาม
กริสฺสติ อชฺฏมณฑลมฺปิ นาม กริสฺสติ ฯเปฯ ฉินฺนภณฺจ ภวิสฺสติ สตฺถุชฺชํ
สมณสารูปํ ปจฺจตฺถิกานภฺจ อนนฺนิชฺฌิตนฺติ ฯ ตตฺถ **กุลี** นาม **อายามโต จ**
วิตฺถารโต จ **पालิสฺทิสฺทิมฺปญฺ** ฯ **อชฺฏมฺกุลี** นาม **อนฺตรนฺตรา** รสฺสปญฺ ฯ **มณฑลํ**
นาม **มหามริยาทสฺทิสฺ** เอเกกฺสุมี ขณฺเต มณฑลํ ฯ **อชฺฏมณฑลํ** นาม
ขุทฺทกขณฺ ฯ

แต่กาลนั้นมา พระองค์ได้อัญญาไตรจีวร คือสังฆาฏิ อุตุตราสงค์ อันตราวสก **เป็นผ้าตัดตามสัณฐาน**
นั้นให้ภิกษุสงฆ์ใช้กันมา

ตโต ภควา ภิกขุณฺ ปรีโภคตฺถาย **ตถารูปสณฺฐานํ** ติจีวรํ อญฺญาสิ “อนฺชานามิ
ภิกขเว **ฉินฺนํ** สงฺฆาฐิ **ฉินฺนํ** อุตุตราสงค์ **ฉินฺนํ** อนฺตราวสกนฺติ ฯ

ความสามารถนี้แต่เพียงเป็นไปในกิจไม่สำคัญ ยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่ตนและผู้อื่น **ได้ตามวิสัย**

ยถาวุตฺตํ ทิทฺ สามตฺถิยํ **นาติสยกิจฺเจปิ** ปวตฺติตฺตํ หุตฺวา **เอวํ** ปกตฺติวิสเยน **อตฺตโน**
เจว ปเรสญฺจ **อตฺถํ** สาเชติ ฯ

ถ้ามีกว้างขวางออกไปในกิจใหญ่ ๆ ที่สำคัญ **ประโยชน์อันใหญ่ก็ย่อมเกิดมียิ่งขึ้น**

สเจ ปน มหฺนฺเตสุ อตฺติสเยสุ กิจฺเจสุ **ปวตฺติตฺตํ** ลียา, มหฺนฺโต **อตฺถ** ภฺยโยโส มตฺ
ตาย **ปาดุภวติ** ฯ

ถ้า**ขมชาติ**ยา**ริบตี**มี**สามารถ** ก็**อาจ**จะ**วิจารณ์**ราชกิจให้**ลู่**วง**ไป****ไม่****อา**กูล **เป็น**กำลังของ**สมเด็จพระ**บรม-
กษัตริยา**ธิราช**เจ้า

สเจ หิ **เสนา**ปติ **วา** **อม**จุใจ **วา** **อิ**มิ**นา** **สาม**ตติ**เยน** **สม**น**หาค**โต **ภ**วิ**ส**ส**ติ** **โส**
ราชกรณ**ี**ย **อน**า**ก**ล**ป**ต**ต** ก**ต**วา **อน**ุ**ญ**ช**ิต**ุ **เจ**ว **ต**เม**ว** **อุ**ป**ส**ค**ค**า**มา**เว**น** **อ**ภ**ิน**ิ**ป**า**เท**ต**ุ**
จ **สม**ต**ุ**โ**ถ** **อ**ภ**ิ**ว**ิ**ส**ส** **ป**ฎ**ิ**พ**โ**ล **พ**ย**ต**ุ**ไ**ต**า**

แม้**พระ**ราช**อิส**ริ**ย**ศ**พระ**บรม**เด**ชา**น**ุ**ภ**า**พ**และ**เก**ีย**ร**ติ**ค**ุ**ณ**โ**ไฟ**ศ**าล** **ด**ัง**ป**ริ**ณ**าย**ก**ร**ัต**น**ะ**และ**ค**ถ**ุ**ห**บ**ี**ร**ัต**น**ะ**พระ**
เจ้า**พร**ต**ิ**ราช **ผู้**สามารถ**ใน**ราช**ก**ิจ**ฝ**าย**ท**า**ร**และ**พ**ล**เร**ือ**น** อัน**เป็น**หน้า**ที่**ของ**ตน**เป็น**ตัว**อย่าง

อิท**ิ**โส **ป**น**า**ย **ย**ส**ส** **พ**ล**นิ**กา**โย** **โ**ห**ติ** **ต**ส**ส**เ**ว** **ร**ม**ญ**โ**ณ** **อิ**ส**ส**ริ**ย**ศ**ญ**เจ**ว** **ก**ิต**ติ**ส**ท**ุ**พ**ญ**จ**
นา**น**า**ร**ก**ุ**ล**เ**ฐ**สุ** **ป**ว**ต**ตา**เป**ต**ุ** **ส**ก**โ**ก**ติ** **จ**ก**ก**ว**ต**ุ**ติ**ร**ม**โ**ณ** **อิ**ส**ส**ริ**ย**ศ**ญ**เจ**ว** **ก**ิต**ติ**ส**ท**ุ**พ**ญ**จ**
นา**น**า**ร**ก**ุ**ล**เ**ฐ**สุ** **ป**ว**ต**ตา**เป**ต**ุ** **ส**ก**โ**ก**น**โ**โต** **ว**ิ**ย**ฯ

ถ้า**สม**เด็จ**บรม**กษัตริยา**ธิราช**เจ้า**ทรง**ประกอบ**ด้**วย**ความ**สามารถ **ก็**อาจ**จะ**ดำ**รง**เอ**กรา**ไ**ช**ศ**ว**ร**ยา**ธิ**ป**ัต**ย์**
ปก**ค**ร**อง**รัช**สิ**ม**า**ณ**ศ**ล **ป**้อง**ก**ัน**ป**ร**บ**ั**ก**ษ์**มี**ให้**มา**ย**้าย**ได้ **เป็น**บรม**นา**ถ**อัน**ใหญ่**ของ**ข้า**ขอ**บ**ช**ั**น**ศ**สิ**มา **ผู้**อยู่
ใต้**พระ**บาร**มี**

สเจ **ราชา** **สาม**ต**ติ**ย**สม**น**หาค**โต **ภ**วิ**ส**ส**ติ**, **อ**ต**ต**โน **อน**ุ**โ**ต**ร**ก**ุ**ล**สุ**ส **เอ**กร**ช**ุ**์** **ร**ก**ุ**ช**ิต**ุ
โค**เป**ต**ุ** **สม**ต**ุ**โ**ถ** **อ**ส**ก**ช**ิ**ส**ส** **เจ**ว **ป**จ**จ**ต**ุ**ถ**ิ**เก **ป**ฎ**ิ**พ**า**ห**ิ**ต**ุ**ญ**จ**, **ต**ป**ป**จ**จ**ยา **ป**น
อน**ุ**โ**ต**ร**ก**ุ**ล**วา**สี**น **ป**ร**ม**นา**โ**ถ **อ**ภ**ิ**ว**ิ**ส**ส**เย**ว**ฯ

สมเด็จ**บรม**บพิ**ตร**พระ**ราช**สม**ภา**ร**เจ้า**ทรง**ประกอบ**ด้**วย**ส**าม**ัต**ติ**ย**ะ**ค**ุ**ณ**นี้**แล้ว **ดำ**รง**เอ**กร**า**ช**ส**ยา**มา**ถ**า**จ**ั**กร**ให้**
สม**บ**ู**ร**ณ**์**เกษ**ม**สุ**ข**ปรา**ศ**จาก**ภ**ัย **ดำ**รง**เอ**กร**า**ช**ส**ยา**มา**ถ**า**จ**ั**กร **ให้**สม**บ**ู**ร**ณ**์**เกษ**ม**สุ**ข****ปรา**ศ**จาก**ภ**ัย**

ขต**ุ**ติ**โย** **หิ** **สุ**ยา**มิ**ก**า**น**มิ**น**โ** **ร**ก**ุ**ล**ป**ส**า**ส**เ**น**ป**าย**สาม**ต**ติ**เย**น** **สม**น**หาค**โต **ย**า**ว**ช**ช**ต**ุ**ต**นา**
สุ**ยา**ม**ร**ก**ุ**ล**สุ**ส **เอ**กร**ช**ุ**์** **ป**ต**ิ**ก**ุ**ล**า**เป**ต**ุ**ญ**เจ**ว** **ร**ก**ุ**ล**ุ** **น**ิ**ร**ภ**ย** **เข**ม **เว**ป**ุ**ล**ล** **จ** **ป**า**เป**ต**ุ**ญ**จ**
สมต**ุ**โ**ถ** **อ**โ**ห**สิ**ฯ**

การใด ๆ ที่เป็นคุณประโยชน์ ก็ได้ทรงขึ้นในราชอาณาจักร ได้ทรงแก้ไขเปลี่ยนแปลงธรรมเนียมต่าง ๆ ให้เจริญขึ้นทันสมัยที่โลกดำเนินไปอยู่ สิ่งใด ๆ ที่เป็นภัยอันจะทำอันตรายแก่ราชอาณาจักร และประชาชน ก็ได้ทรงป้องกันเพื่อมิให้เกิดขึ้นหากเกิดขึ้นแล้วก็รีบบำบัดเสียโดยพลัน ฯ

ยี่ ยี่ กรณียี่ ภูมิสุส จ ภูมิวิลาสินนภจ พหุปรการ โหติ อตถสาธกั, ตั ตั
อาณาจักรเก อุปาเทสิ, ยา จายั ตนุติปเวนิ กาลาตีตา โหติ ตนุติ ยถากาลั
ปริวตเตสิ ยมฺปน ภูมิสุส จ ภูมิวิลาสินนภจ อนตถาวหิ โหติ ตสฺส อนุปปาทาย
อารกขั สฺสวีสิตั อกาลิ, เย จิเม อุปปนฺนา โหติ เต สพเพปิ วิมาเสตุํ ปฏิจฺเจว
อุปายั คเวสิ ฯ

ข้อนี้พึงสันนิษฐาน ด้วยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในไม่ช้าครั้งเกิดพวกโจรภบฏก่อการจลาจลปล้น
ปัจจุบันชนบทในจังหวัดมณฑลอีสานและมณฑลพายัพ สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ ได้ทรง
ระงับการจลาจลนั้น ให้สงบไม่ลุกลามไปได้ในเร็ววัน ด้วยกำลังพระปรีชาสามารถอันยิ่งใหญ่ พระคุณข้อ
นี้ จัตุว่าสามัตถิยะฉบับในลำดับเป็นมงคลวิเสสที่ ๒.

นิทฺสสนนญฺเจตฺถ ทฏฺฐพฺพหิ ฯ ยथा ปน โจรา ปาจิณฺทิสาย วา พายพฺพทิสาย วา
ปจฺจนตชนปเทสุ ชนฺธวารี พนฺธิตฺวา วคฺควคฺคา หุตฺวา ตตฺถ ตตฺถเวว คามั
วิลุํปิตฺวา วิจฺรนฺติ, ตथा มหาราชา สฺยามิกานมิหนฺโท อิมินา ว สามตฺถิเยน
สมนฺนาคโต ชิปฺปเมว วุปรสเมตฺตุ อสฺกขิ ฯ จริยาปิ จสฺส สามตฺถิยสงฺขาโต คฺุโณมเตว
สงฺขาตํ คจฺจติ ฯ เอวมยํ ทฺติโย มงฺคฺลวิเสส ฯ

ฝ่ายพระพุทธรจักร ได้ทรงตั้งพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ เพื่อวางแบบลงให้เป็น
หลักฐาน

พุทธจกเกปี ราชฯ ทพยานมินโท สงฆปสาสนรูป มุลการณ กาทุ
สงฆปสาสนปญญตติ ปญญาเปสิ,

พระราชทานอำนาจแก่เจ้าอาวาส ตลอดขึ้นไปถึงเจ้าคณะใหญ่ เพื่อเป็นการธุระในกิจพระศาสนาได้
โดยสะดวก ทั้งในส่วนนิคคหะ คือปราบปรามพวกอลัชชี และทั้งในส่วนปัคคหะ คือยกย่องผู้มีศีล
เป็นที่รัก และทรงวางหน้าที่ของเจ้าพนักงานฝ่ายฆราวาสให้อุดหนุนเจ้าคณะนั้นด้วย

ตตถ จ ยาว มหาสงฆคณินทิว อวาสิกานํ ภิกขุณํ สุขชน สาสนกิจจานํ กรณตถาย
อลชชีนิคคณนสงฆาเต นิคคหปุกเข เจว เปสลปคคหนสงฆาเต ปคคหปุกเข จ
ปวตตฎฐตํ อีสสรियํ อทาลิ, สพเพสํ สงฆคณินํ อุปตถมมณํ อธิการฎฐานํ คิหีนํ ฐุ
กตวา นียเมสิ ฯ

พระราชบัญญัตินี้ จะเป็นเครื่องรักษาคณะสงฆ์ให้ตั้งอยู่ในระเบียบเรียบร้อย อุดหนุนพระวินัย
บัญญัติด้วยอำนาจฝ่ายราชอาณาจักร

อยํ สงฆปสาสนปญญตติ ภิกขุสงฆสส รกขณฎฐา โทติ วินยปญญตติยา สฎฐ
ปติฎฐาปนฎฐา โทติ อาณาจกทวเสน จ วินยปญญตติยา อุปตถมมณฎฐา โทติ ฯ

อีกส่วนหนึ่งภิกษุสงฆ์มีพระวินัยบัญญัติ และพระราชบัญญัติรักษาไว้ให้ตั้งอยู่ในระเบียบแล้ว ก็จะต้อง
ตั้งมั่นสืบอายุพระพุทธศาสนาให้ถาวรตลอดกาลนาน

ภิกขุสงโฆ วินยปญญตติยา เจว รกขณปติฎฐาปนปญญตติยา จ สมนุนาโค หุตวา
จิรวุสิโต โทติ พุทฺธสาสนํ จ จิรวุสิติกํ กโรติ ฯ

ข้อนี้ พึงสาธกด้วยข้อความที่กล่าวไว้ในคัมภีร์พระวินัยมหาวิภังค์ ดังนี้ว่า พระสารีบุตรเถรเจ้าทูลถามพระบรมศาสดาถึงเหตุปัจจัยที่ศาสนาของพระวิปัสสี ของพระลชชี และของพระเวสสภู สัมมาสัมพุทธเจ้า ๓ พระองค์ ไม่ตั้งอยู่ยืนนาน และเหตุปัจจัยที่ศาสนาของพระกุกสันธะ พระโกณฑกนาและพระกัสสปะ สัมมาสัมพุทธเจ้าอีก ๓ พระองค์ตั้งอยู่ยืนนาน สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงแสดงว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๓ พระองค์ข้างต้นนั้น ไม่ได้ทรงชวนชววยเพื่อจะแสดงธรรมแก่สาวกโดยพิสดาร พุทธวงจะคำสอนก็มีน้อย ลิกขาบทก็มีได้บัญญัติแก่สาวก ปาติโมกข์ก็มีได้ทรงแสดง เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้นกับสาวกผู้ตรัสรู้ตามอันตรธานไปแล้ว สาวกผู้บวชมีภายหลัง ต่างชื่อ ต่างโคตร ต่างชาติ ต่างตระกูล ได้ทำศาสนานั้นให้อันตรธานโดยพลัน เหมือนดอกไม้ต่างชนิดกัน บุคคลกองไว้ไม่ได้ร้อยไว้ด้วยด้ายลมย่อมจะพัดให้กระจัดกระจายจากกัน เพราะไม่มีด้าย ควบคุมไว้ฉะนั้น ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอีก ๓ พระองค์ข้างหลัง ได้ทรงชวนชววยแสดงธรรม แก่สาวกโดยพิสดารพระพุทธรวงจะที่ประทานเป็นคำสั่งสอนก็มีมาก ลิกขาบทก็ทรงบัญญัติแก่สาวก ปาติโมกข์ก็ทรงแสดง ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเหล่านั้นกับสาวกผู้ตรัสรู้ตามอันตรธานไปแล้ว สาวกผู้บวชในภายหลังต่างชื่อ ต่างโคตร ต่างชาติ ต่างตระกูลนั้นก็ยังสามารถรักษาพระศาสนา นั้นให้ตั้งอยู่สิ้นกาลนาน เหมือนดอกไม้ต่างชนิดกัน แต่บุคคลร้อยไว้ด้วยด้าย ลมย่อมไม่อาจพัด ให้กระจัดกระจายไปจากกัน เพราะมีด้ายควบคุมไว้ฉะนั้น นี้แลเป็นเหตุปัจจัยที่ศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๓ พระองค์ข้างต้นไม่ตั้งอยู่นาน และเหตุปัจจัยที่ศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ๓ พระองค์ข้างหลังตั้งอยู่ยืนนาน

พระราชบัญญัติที่ทรงตั้งนั้น เป็นเครื่องรักษาคณะสงฆ์ให้ตั้งอยู่ในระเบียบ **เป็นอุบาย**จะให้พระพุทธรศาสนาถาวร **ด้วยประการฉะนี้** อีกประการหนึ่ง ได้ทรงตั้ง**มรรคนายก**ให้เป็น**ผู้ดูแลทำนุบำรุง**ผลประโยชน์ของพระอารามทั้งหลายให้เจริญขึ้น อนุวัตรตามพระราชดำริที่ได้ทรงขึ้น**ในศกหลัง**นี้เป็น**พระราชธุระเฉพาะพระองค์**ในหน้าที่อัครศาสนูปถัมภกส่วนหนึ่ง ฯ

เอว หิ **อัย** **ปญญา** **ปิต** **ปญญ** **ตติ** **ภิกขุ** **สงฆ** **สส** **รท** **ขณ** **ภูตา** **โหน** **ติ** **วินย** **ปญญ** **ตติ** **ยา** **สุภ** **จ** **ปติ** **ภู** **ฐา** **ปน** **ภูตา** **อาณ** **า** **จ** **ก** **ว** **เสณ** **จ** **พ** **ุ** **ท** **ร** **ส** **า** **ส** **น** **ส** **ส** **จ** **ิ** **ร** **ฎ** **ฐ** **ิ** **ติ** **ยา** **อุ** **ป** **าย** **ภ** **ู** **ตา** **โห** **ติ** **ฯ** **อ** **ถ** **ว** **ฯ** **ร** **า** **ชา** **ท** **ห** **ย** **ย** **า** **น** **มิ** **น** **โ** **ป** **จ** **ุ** **ฉ** **ิม** **ส** **เก** **อุ** **ป** **น** **น** **ส** **ง** **ก** **ป** **ป** **อ** **น** **ว** **ต** **เต** **น** **โ** **อ** **า** **ร** **า** **มา** **น** **อ** **ต** **ถ** **า** **น** **ป** **ฏ** **ิ** **ช** **ค** **น** **ว** **ท** **ุ** **ฉ** **า** **ป** **น** **ต** **ถ** **าย** **ม** **ค** **ุ** **ค** **น** **าย** **เก** **ป** **ติ** **ภู** **ฐ** **า** **เป** **ลิ** **ฯ** **อิ** **ท** **ุ** **ต** **ส** **ส** **อ** **ค** **ุ** **ค** **ส** **า** **ส** **น** **ุ** **ป** **ต** **ถ** **ม** **ภ** **ก** **ิ** **จ** **เ** **ป** **จ** **ุ** **เจ** **ก** **า** **โร** **โ** **ห** **ติ** **ฯ**

เหมือนตั้งไม้หลาย ๆ อันที่ตั้ง ยันกันอยู่ มีผู้ชักออกเสียจนมีกำลังไม่พอจะทานกันไว้ได้ ก็ต่างจะล้มคะน้า

ตตราย อูปรมา ฯ เสยยถาปี นาม ตโย วา จตตารโ วา ทารุทตทกา อญญมญญ
นิสสาย ฐิตา, เตสุ เอโก วา เทว วา เกนจิ อปนีตา โหนติ, เสสา ทุพพลา หุตวา
อญญมญญ สนธาเรตุ น สกโกหนติ ชิปปเมว ภูมียํ ปตนติ, เอวํ สมปทมิทํ
ทฏฐัพพํ ฯ

แม้พระพุทธานิชาต ในปภินณกวรรค แห่งพระธรรมบทก็ได้แสดงความข้อนี้ไว้โดยบรรยายว่า
บุคคลผู้ใดปรารถนาสุขเพื่อตน เพราะเข้าไปตั้งไว้ซึ่งทุกข์ให้แก่ผู้อื่น บุคคลนั้นระคนอยู่ด้วยสัง
สัคคะคือเวร ย่อมไม่พ้นไปจากเวรได้ ดังนี้

ธมมปทคากาย ปภินณกวรรค อยมตถปิ นิตฺติฏฺฐ

ปรทกฺขุปรธานน โย อตตโน สุขมิจฺจติ
เวรสฺสคฺคสฺสฏฺฐ เวรา โส น ปริมฺจจตีติ

เหตุตั้งนั้น สมเด็จพระบรมโลกนาถเจ้า จึงตรัสสั่งสอนคนที่เป็นหมู่เหล่าให้ประพฤติถ้อยคำที่รักษา
ประโยชน์ของกันและกัน

เตน ภควา อญญมญญสฺส อตถํ อนฺนรทฺทิตฺตํ ภิกฺขุสงฺฆสฺสปี จภฺภูจฺจคณฺสฺสปี
โหวาทมทาสี ฯ

ข้อนี้พึงสันนิษฐานตามพระบรมพุทโธวาท ที่โปรดประทานแก่ภิกษุสงฆ์

ตตถ ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทินฺโนวาทโต สนนฺนิฏฺฐานํ ทฏฐัพพํ ฯ

ให้ตั้ง กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ประกอบด้วยจิตเมตตาในกันและกัน เจลี่ยลามที่หาได้สู้กัน
บริโภาค มีศีลเสมอกัน มีทิวฐิเสมอกัน ให้เคารพนับถือภิกษุเถระผู้ใหญ่ในสงฆ์ และตั้งใจปรารภนา
เพื่อนสหพหุจารีที่ยังมิได้มา ให้มาสู่อาวาส ที่มาแล้ว ให้อยู่เย็นเป็นสุข เป็นอาทิ ฯ

กถ ฯ **ภควา** หิ อธิ ภิกขเว ภิกขุณา เมตตํ กายกมมํ...เมตตํ วจีกมมํ...เมตตํ
มโนกมมํ ปจจุปฐฺฐิตํ โหติ สพฺพหฺมจารีสุ อวิ เจว รโห จ...เย เต ลามา ฐมฺมิกา
ฐมฺมลทฺฐา อนฺตมโส ปตฺตปริยาปนฺนตฺตมปิ ตถารูปเหติ ลาเภติ อปปฏิวิทฺตโตคฺคิ
โหติ, สีสวฺนเตหิ สพฺพหฺมจารีหิ สาธารณโฆคฺคิ...สีลสามญฺญคฺโต วิหฺรติ สพฺพหฺมจารีหิ
อวิ จ รโห จ...ทิวฐิสามญฺญคฺโต วิหฺรติ สพฺพหฺมจารีหิ อวิ เจว รโห จ**าติ อาทิสฺ**
เจว “ยาวกัวณฺจ ภิกขเว ภิกขุ เย เต ภิกขุ เถรา รตฺตญฺญ จิรปพฺพชิตา สงฺฆปิโตร
สงฺฆปริณายกา เต สกฺกริสฺสนฺติ ครุกริสฺสนฺติ มาเนสฺสนฺติ ปุเชสฺสนฺตึติ...ปจฺจตฺตญฺญเวย
สตี อฺปฐฺฐเปสฺสนฺติ กิณฺติ อนาคตา จ เปสฺลา สพฺพหฺมจารี อาคจฺเจยฺยํ อาคตา จ
เปสฺลา สพฺพหฺมจารี ฆาสฺสุ วิหเรยฺยุนฺติ**อาทิสฺ จ อาคตนเยหิ ภิกขุสงฺฆํ โวหิ**ฯ

คหฺมฐฺฐานํ ปน ทินฺโนวาเท สนฺนิฐฺฐานํ วชฺชินํ ลิจฺจวิราชฺชนํ เทลิตเต อปริหานิยฐมฺมสฺสตุ
เต ทฐฺฐพฺพํฯ ตตฺถ เอกจฺโจ ฐมฺโม คณานุสาสนฺโนปายวิธินา ปวตฺตํ วชฺชิรฐฺฐปฺปาสานํ
อนฺโถเมนฺติฯ

ฝ่ายพุทธจักร ทรงโปรดเกล้า ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ มกุฎราชกุมาร ทรงอุปสมบทเป็นพระภิกษุ มีสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามหิตลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ ทรงบรรพชาเป็นสามเณรเป็นทางนาค

พุทธจกภภาคี มหาราชา ทყยานมินุโท มกุฎราชกุมารภูตสสุ มหาวชิราวุธสสุ ปุตตสสุ พุทธสาสนะ ภิกษุภาวตถาย อุปสมบท อุนชานี, เอตถ จ กรมขุนสงขลานครินทร์ อิติ ลทฐาภิธานสสุ มหิตลอดุลยเดชสสุ ปุตตสสุ ปจจนุกตสามเณรภาวตถาย ปพพชช อุนชานี ๗

ข้อนี้หากจะเพ่งส่วนพระองค์ ก็คงเป็นแต่บุตรสงเคราะห์ นับเข้าในสถานะว่า กลยาณ นีเวเสนติ คือ ให้ตั้งอยู่ในความดีความงามเท่านั้น

สเจ หิสสุ ปุคคฺลิกภาวโต อิมํ จริยํ อุปปริกฺเขยเยย เหวํ ปจจกฺขโต ชานาติ “ออย ปุตตสงคฺหมตฺตา โหติ กลยาณ นีเวเสนตฺติ อากตฺตฎฐาเน อนฺโตคฺธาติ ๗

แต่ยังเป็นประโยชน์สำคัญยิ่งขึ้นไปกว่า ได้ชื่อว่าโยงอาณาจักรกับพุทธจักรให้ใกล้กันเข้า

เอตถ ปน ตโต อริกตรํ ปโยชนํ วิชฺชติ ๗ กถํ ๗ อยํ อาณาจกํ เจว พุทธจกํ จ ทพฺพฺหสมฺพนธภาวุปกเต กโรติ ๗

สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินทรงบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยบำเพ็ญมหาทาน สร้างเจดีย์วิหารเป็นอาทิ และอุปฐากภิกษุสงฆ์ ให้พุ่มเฟือยด้วยปัจจัยลาภสักเพียงไร ก็ไม่เหมือนโปรดให้พระราชโอรสทรงผนวชในพระพุทธศาสนา

ยํ มหาราชา มหาทานปริจจาเคน พุทธสาสนํ อุปถัมภเตปิ เจตยิวิหาราทโย มาเปติปิ ปจจยลาภะหิ ภิกษุสงฆ์ อุปฐาหติปิ ตํ ยาวมหนตฺมฺปิ, น ปน ปุตฺตานํ พุทธสาสนะ อุปสมฺปทาย อุนชานเนน สทิสํ โหติ ๗

ข้อหลังพาให้รู้สึกสนิทในใจ

ยา ตสฺส ตถาจริยา อาณาจกุกพุกชกุกกานํ สมพนุชฎาฐคฺคณปจฺจโย โหติ สา
ภิชฺชโย ตฺมุณฺโณ อุกฺปฺปาเทติ ฯ

พระอรหันต์จะอาศัยเหตุซึ่งกล่าวแล้ว พระเถระในปางก่อน ท่านจึงถวายพระพรทูลตอบพระราชปุจฉา
ของพระเจ้าอโศกมหาราชแสดงว่าพระองค์ทรงบำเพ็ญมหาปริจาค์ในพระศาสนา สร้างพระสถูปและอาคาร
ดาบดินปืน ในพระราชอาณาจักร มีประมาณได้ถึง ๘๔, ๐๐๐ เท้าพระธรรมชั้นถึงตั้งนั้น ก็ยังไม่
จัดว่าเป็นญาติกับศาสนา ต่อเมื่อมีพระราชโอรสบรรพชาแล้ว จึงจะจัดว่าเป็นอย่างนั้นได้

ไปราณิกา เถวา มณฺเฑเย ยถาวุตฺตํ การณํ ปฏิจฺจ อโสกสฺส มหาราชสฺส ปุจฺฉ
วิสฺสชฺชเชนฺดา เอตทโวจฺจ “กิมฺมาปี มหาราช ตวํ ทสฺพลสฺส สาสนเน มหาปริจาคํ
ปริจฺจชฺชิตฺวา อาณาจกุกเก จ ธรรมกฺขนุชฺชมาณี จตุราสีติญฺปิหารสฺสสาธาณี มาเปสิ, น ปน
สาสนสฺส ทายาโหติ สงฺขยํ คจฺฉสิ, โย หิ โกลิ มหาราช อตฺตโน โอรสํ ปุตฺตํ
ปพฺพาเซติ อโย วุจฺจติ มหาราช ทายาโท สาสนสฺสชาติ ฯ

พระองค์จึงโปรดให้พระมหินทกุมารราชโอรส อุปสมบทเป็นพระภิกษุ พระสังฆมิตตาทุมารี ราชธิดา
ผนวชเป็นภิกษุณี ทั้ง ๒ พระองค์ได้นำศาสนาไปประดิษฐาน ณ ลังกาทวีปเป็นเดิมมา

เตน โส มหาราช มหินฺทํ นาม ปุตฺตํ ภิกฺขุณฺโณ สนฺติเก อุปสมฺบพํ อลาเกสิ สงฺฆมิตฺตํ
นาม ธิตรํ ภิกฺขุณีณํ สนฺติเก ฯ เต อุโฆ ลงฺกาทีปํ คนฺตฺวา ปฐฺมํ ตตฺถ พุทฺธสาสนํ
ปติฏฺฐาเปสุ ฯ

ถึงการทรงผนวช จะเป็นช่วงเวลายังประโยชน์ ให้สำเร็จดังกล่าวแล้วในหนหลัง อีกประการหนึ่งได้ชื่อว่า
ทรงตั้งศาสนทายาท พระราชทานแก่พุทธศาสนิกชน ซึ่งจะนิยมทั่วกันจัดว่าเป็นประโยชน์สำคัญ
ส่วนศาสนจักรฝ่ายราชอาณาจักรนั้น นอกจากยกย้ายขยายการที่ได้จัดไว้ก่อนแล้วให้กว้างขวาง ครั้งนี้ได้
ทรงสร้างเหรียญทวิภาคี พระราชทานเป็นที่ระลึกในการที่เสด็จดำรงสิริราชสมบัติได้ ๒ เท้า
จตุตถรัชกาล พระราชทานสมาแก่เด็ก ๆ บุตรราษฎร เพื่อแสดงพระเมตตาในเวลามีงานสมโภช
พระชนมายุได้ ๕๐ ทศ ทรงตั้งพระราชบัญญัติจัดการทำเงินตราให้มีเนื้อและน้ำหนักเป็นระเบียบ
ควรแก่มาตราพระราชทานพระบรมราชานุญาตแก่บริษัทไทยทุนจำกัด ให้เดินรถราง ในพระนคร อีกสาย
หนึ่ง และสะพานมฆวานรังสรรค์ซึ่งสร้างมาก่อนนั้นสำเร็จลง ทรงเปิดให้ใช้ได้แล้วในชวบนี้ ฯ

มีพระเมตตาของสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน อันพระองค์ให้เป็นไปในประชาชนเป็นข้ออ้าง **นัยหลังนี้** ย่อมขยายกว้างออกไปได้ ตามอัธยาศัยของบุคคลจนไม่มีขอบเขตเป็นที่สุด **จัดว่าเมตตาเจโตวิมุตติ** ทำให้พ้น**จากสิ่งที่ยึดกัน**อันเป็นวัตถุแห่งปฏิฆะ ความกระทบกระทั่ง

นิทสฺสนํ เจตถ ชตฺติเยน มหाराเชน อตฺตโน รัฏฐนิवासินํ ฝริตฺวา ภาเวตฺพุพา เมตฺตา ฯ **อยมฺปิ อนนฺทิสฺสฝรณา เมตฺตา** ปุคฺคลชฺฆมาสยวเสน อปฺปมาณํ อปริยฺหนตํ ฝริตฺวา ภาเวตฺพุพา โหติ, ปฏิฆวตฺตญฺจโต จ **นึวรณโต** วิมุตฺตจิตฺตตฺตา เมตฺตาเจโตวิมุตฺติ นาม ฯ

เมตฺตาคุณ ย่อม**เป็นเหตุมีกำลังฝังอยู่ใน**สันดาน ยังบุคคลให้ประกอบ**การอันเป็นประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น** โดยเฉพาะบ้าง โดยมีได้เฉพาะบ้าง อนุรูปแก่เมตตา**อันเป็น**ในวาระจิต

(เมตฺตาคุณ พระธรรมกิตติวงศ์)

เมตฺตา จ นาม ทฺวิธา โหนฺติ โอิทิสฺสฝรณา อนนฺทิสฺสฝรณา จ ฯ **อยมฺ** **เมตฺตา** **เยน** อาเสวิตา โหติ ภาวิตา พหุลีกตา **ตสฺส** สนฺตाने **ปติภฺจฺจิตฺพลวปฺจโย** โหติ **ยํ** ปภฺจฺจ โส อตฺตโน จิตฺตวาระ **ปวตฺตเมตฺตานุรูปโต** โอิทิสฺปิ อนนฺทิสฺปิ **ปรหิตานิ** ปโยเชติ ฯ

เมตฺตา**ที่เป็นอนนฺทิสฺสฝรณา** **เป็นเหตุชักพามา**ดาบิดา ให้บำรุงเลี้ยงบุตร และให้บุตรปฏิบัติกร ฉลองคุณท่าน

กถํ ฯ ตาสฺ **โออิทิสฺสฝรณา** เมตฺตา **พลวปฺจโย** โหติ **ยํ** ปภฺจฺจ **มาตาปิตโร** อตฺตโน ปุตฺตริตโร โปเสนฺติ **ปุตฺตริตโร** จ อตฺตโน มาตาปิตฺนํ ปฏิการํ กรโหนฺติ ฯ

ฝ่ายเมตฺตา**ที่เป็นอนนฺทิสฺสฝรณา** **เป็นสมุฏฐาน**ยังพระเจ้าแผ่นดินให้พิทักษ์รักษาประชาราษฎร์ให้สุขเกษมและทำนุบำรุงให้สมบุรณ์

อนนฺทิสฺสฝรณา ปน เมตฺตา **พลวปฺจโย** โหติ **ยํ** ปภฺจฺจ ราชานํ รัฏฐนิวาสิโน สุขิตฺเตกตฺวา โคเปฺนฺติ อภิปาเสนฺติ วุฑฺฒิ วิรุฬฺหิ เวปุลฺลํ ปาเปนฺติ ฯ

เมตตาที่เป็นไปโดยเจาะจง ย่อมมีมา โดยธรรมดา **หาเป็นคุณประหลาดสักปานใดไม่** ถึงว่าอาจให้ไพศาลขึ้นไปกว่านั้นอีก

อปิจ **โอธิโสพรรณา** เมตฺตา **ยสุมา** ฐมฺมตฺยา อูปฺปชฺชติ ตโต จ อุตฺตริ ภาเวตุํ สกฺกา โหติ **ตสุมา** อนจฺจริยา โหติ ฯ

ส่วน เมตตาปรารถนาทั่วไปนั้น **ย่อมเป็นอัศจรรย์** เกิดขึ้นในน้ำใจอันงาม ไกลจากริษยา และตระหนี่ เป็น อาที

อโนธิโสพรรณา ปน เมตฺตา **ยสุมา** กลฺยาณชฺฌาสเยเยว อูปฺปชฺชติ อีสฺสามจฺจริยาทีหิ จ อารกอารกา โหติ **ตสุมา** อจฺจริยา โหติ ฯ

ปกติของสัตว์โลก **ย่อมคิดเห็นแก่ตนเป็นที่ตั้ง** มีความหวังจะบำรุงก็แต่ตน **ถึงจะ** เพื่อแผ่แก่บุคคลผู้ **เกี่ยวข้อง** โดยฉันทธรรมดาแต่่งมา

กถํ ฯ ปกฺติยา เหตุถ สฺตฺตา **อตฺตตฺถปญฺญา** โหนฺติ กฺรฺริยา อตฺตฺตานญฺจ โปเสตฺกามาเยว โหนฺติ **กทาจิ** ปเรสํ หิตํ จรฺนฺตฺวาปิ ญฺาตฺกาทินํ **สมฺพฺนฺธึนฺเมว** จรฺนฺติ ฯ

ต่อผู้มีปรีชา **เล็งเห็น**ความปรารถนาของสัตว์ **ว่าเป็นอันเดียวกัน** คือ **รักสุขเกลียดทุกข์** ถึงเช่นนั้น ก็ยังเป็นต่าง ๆ กัน ได้สุขบ้างก็มี ได้ทุกข์บ้างก็มี ทั้งนี้ก็เพราะความประเพณีและความสามารถ ประกอบกับ โอกาสภูมิลำเนาและกุศลกุศล **เมื่อ**ตนได้สุขเห็นปานใด ก็มีใจเพื่อแผ่หวังจะให้เขาได้ สุขเช่นนั้นบ้าง ดังนั้นเมตตาจึงจะ**แผ่กว้างขวางทั่วไปถึง**ผู้อื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับตน

วิญญู ปน ปุริโส “สพฺเพ สตฺตา **สุข**กามทุกฺขปฏิฏฺฐาเวณ **สมาน**ปตฺถนา โหนฺติ ตถาปิ เต อตฺตโน อตฺตโน จริยาสามตฺติยานํ เจว กาลเทศานญจ กุสลากุสลานญจ วเสน **นानา** โหนฺติ สุขํ อธิคจฺจนฺติปิ ทุกฺขํ อธิคจฺจนฺติปิติ **สมปฺสฺส**มาโน **ยथा** อตฺตนา **ยathi**สุํ ปฏิภตฺติ **ตา**ทิสฺสุส สุขสฺส ปฏิภตฺตยา ยปเรสมฺปิ เมตฺตจิตฺตํ อุปฺปาเทติ **ต**ทาสฺส เมตฺตา อตฺตนา สทฺธิ อสมฺพนฺธญฺตานํ ปเรสํ **อโนธิ**โส **พริ**ตฺตานาม โหติ ฯ

แต่นั้นจึงพาบุคคลให้เข้าไป ตั้งไว้ซึ่งวัตถุอันจะให้เกิดสุขบ้าง ซึ่งอุบายอันจะให้ได้สุขวัตถุ นั้นบ้างตามอรรถาจารย์ **เมตตา ๒ อย่างนี้แล** เป็นคำมูลให้บุคคลประพฤติติดตามุทิศประโยชน์แก่กัน ในกิจการนั้น ๆ **ดู**ผู้เซียดชักสาย **หุ้**นให้กระดิก ไปมา และ**ปัน**มनुชยชนให้เป็นผู้ประเสริฐกว่ากัน **โดยคุณานุภาพ**

ม.๔๘แต่นั้นจึงพาบุคคล (ปรับจากข้อสอบปี ๒๕๒๓, พระธรรมวโรดม น.๔๘๑)

เอวรูปา ทิ เมตฺตา **ย**สฺสตฺถิ, **โส** ปุคฺคโล อชฺฉมาสยวเสน ปเรสํ สุขวตฺถุมฺปิ ตํปาปฺปนโนปายํปิ อุปฺปาเทติ, ยถาวตฺตบฺปการา โช **ท**พฺพิธา **เม**ตฺตา **เย**สมตฺถิ, **เต** ปุคฺคลา **ป**ฏิรูปฺเก พทฺธสฺสฺตํ คเหตุวา อิโตจฺโติ จ **อ**ากกฺขณฺโต **ว**ิย ตสฺมี ตสฺมี กรณียะ อญฺญมญฺญสฺส สงฺคหํ กโรนฺติ ฯ สทา จ ทพฺพิธา **ป**ุพฺเพกตฺกุสลวเสน มนุสฺเส เสฏฺฐภาวปฺตเต กตฺวา **ว**ิชฺชติ ฯ

เมตตานี้เป็นคุณประการหนึ่ง ที่นับในพรหมวิหาร คือธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหมเทพเจ้าผู้วิเศษซึ่งได้เห็นว่าพรหม พวกพรหมณ์ถือว่าเป็นผู้สร้างโลก และเป็นเทพบิดรของสัตว์นิกายย่อมมีเมตตาคิดค้ำครองรักษาประชาชนกร**ผู้สืบสายลงมา**

ม.๔๘เมตตานี้เป็นคุณ(พระธรรมกิตติวงศ์,ปัญหา ๒ ก.ย.๕๕)

เมตตา ปเนสา พุทธมวิหารานมณฺญุตโร โหติ ฯ พุราหมณฺเหติ กตฺตาทิปี
ปีตาภูตภพฺยานนฺติปี สมภาวิท, เอโก เทววิเสโส พุทธมา นาม โส เมตฺตจิตฺโต
หุตฺวา **สกพฺนุญฺจ** ปหํ อภิปาเลติ ฯ

อีกประการหนึ่ง มารดาบิดาจัดว่าเป็นพรหมของบุตร และพระมหากษัตริย์ ผู้ครองแผ่นดิน สมมติว่า **พระเป็นเจ้า**ของประชาราษฎร์ ก็เพราะมีเมตตาเป็นวิหัตธรรม ฯ

อปิจ โข มาตาปีตาโรปี เมตฺตาวิหารธมฺมภาวโต ปุตฺตานํ **พุทฺธมาติ** วุจฺจนฺติ, ตเถว
ปฺจฺจุวิสุสฺสา ราชานปี เมตฺตาวิหารธมฺมภาวโต ปชาย **เทวติ** สมฺมตา โหณฺติ, ตสฺมา
เต **สมฺมติเทวติ** วุจฺจนฺติ ฯ

กาลัญญาข้อต้นนั้น มีพรรณนาว่า เวลา คือคราวครั้ง อันสมควรหรือเป็นโอกาส ชื่อว่ากาล ในที่นี้ บุคคลผู้รู้จักกาลเช่นนั้นชื่อว่า กาลัญญา ความเป็นผู้เช่นนั้น ชื่อว่ากาลัญญา ความเป็นผู้รู้จักกาล คุณข้อนี้เป็นสำคัญในอันประกอบงานนั้น ๆ

กาลัญญาตติ ปเนตถ ฯ เอตถ ทิ กาลो นาม ตตฺถกรณียปโยคานุรูปา เวลา วา โอกาโส วา ฯ ตาทิสํ กาลं ชานาติ สีเลนาติ กาลัญญา, ตสฺส ภาโว กาลัญญาตา ฯ สาสพฺพกรณียปโยเค อัจฉิตพฺพา โหติ ฯ

ถ้าบุคคลไม่เป็นกาลัญญา เมื่อถึงคราวที่ควรทำ ก็หาทำไม่ เมื่อเป็นเช่นนั้น ก็จะคลาดจากประโยชน์ที่จะควรได้ควรถึง ประโยชน์ซึ่งได้อยู่แล้ว ก็กลับจะเสื่อมเสียไป ภัยอันตรายก็ได้ช่อง ที่จะเกิดมี

สเจ ทิ กาลัญญา น ลียา, โส กรณียสฺส กาทพฺพกาเล สมฺปตฺเต ตํ น กโรติ, เอวํ สติโย อตฺถิ อตฺตนา ปฏฺฐิตพฺโพ โหติ ปาปฺพนิตพฺโพ, ตํ เนว ปฏฺฐิต น ปาปฺพนาติ, โย อตฺถิ อตฺตนา ปฏฺฐิตุโ หติ โส ปรีหยาติ, อตฺตโน จ อนฺุปฺปนฺนพฺพุพํ ภัยปี อนฺุตราโยปี อุปฺปชฺชนฺุติ ฯ

ข้อนี้พึงสาธกด้วยที่ฆราวาตกตอนต้น

นิทสฺสนนฺุเจตฺถ ที่ฆราวาตกสฺส ปุพฺพภาควตฺถุ ฯ

ครั้งพระเจ้าพรหมทัตผู้ครองแคว้นกาลิเสด็จกรีธาพล เพื่อจะไปตีโกศลรัฐ

อดีเต กิร พฺรหมทตฺโต นาม กาลิกราชา มหนฺตํ เสนาพฺยุหํ อาทาย โกศลรฏฺฐํ หตฺถคตฺ กาทํ อคมาลี ฯ

พระเจ้าที่สี่ตีผู้ผ่านสมบัติในอาณาจักรนั้น **ทรงพระดำริเห็นว่า** พระองค์มีอาณาเขตน้อย **ทั้งขัดสน** มีพระราชทรัพย์พลพาหนะก็น้อย **คลังคัสตราวุธยุทธภัณฑ์และฉางอันเป็นที่รวบรวมเสบียงอาหารก็** บกพร่องไม่สมบูรณ์ **ไม่มีทาง**จะต่อยุทธ์กับพระเจ้าพรมหัทธผู้มีกำลังใหญ่ แม้แต่เพียงศึกเดียวเท่านั้น

ตทา เจตถ ทีสิตี นาม ราชา ราชู กาลสิ, ตํ สุตวา **ตสฺส เอตทโหสิ** “โกสลรฏฺฐํ เม ชุทฺทกํ เจว โหติ **อปฺปรณํ จ,** เอตถ จ โยธาปี วาหนานิปี อปฺปกานิ โหนฺติ, **อารุทาทีโกโลปี** ยุทฺทธณฺทานิปี **ปริพฺพยาคารานิปี** อุณฺกานิ โหนฺติ อปฺริปุรานิ, **น สกฺกา** เอกวารมตฺตมฺปิ มหาพเลน พุรุมฺมทตฺเตน สทฺธิ ชุชฺฉิตฺตุนฺติ ฯ

ครั้นลงสันนิษฐานเช่นนี้แล้วก็ทั้งพระนครเสีย ปลอมพระองค์พาพระมเหสี**ประลาตไป**

โส เอวํ สนนฺนิฏฺฐานํ กตฺวา ราชินี อาทาย อญฺญาตกเวเสน นครโต นิกฺขมิตฺวา **ปลาปี** ฯ

พระเจ้าพรมหัทธก็ได้โกศลรัฐโดยง่ายตาย**ไม่พักต้องรบ** ช้ายังจับพระเจ้าที่สี่ตีกับพระมเหสีได้ในภายหลังอีกด้วย

พฺรุมฺมทตฺโต ปน **ยุทฺธภาวโต** สุเชน โกสลรฏฺฐํ **หตฺถคตํ** อกาลิ, ปจฺจมา จ ตํ ทีสิติราชานํ สราชินี **ชีวคฺคาหํ** อคาหยิ ฯ

เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่าโกศลรัฐแม้เป็นประเทศน้อย แต่ตั้งอยู่**ติดต่อกับ**แคว้นกาลิอันเป็นประเทศใหญ่ **เมื่อยังทรงความเป็นอิสระด้วยตน ก็ชอบแต่จะเตรียม**ริพลพาหนะ **สั่งสม**ทรัพย์พัสดุคัสตราวุธยุทธภัณฑ์ และเสบียงอาหาร **จัดการป้องกันรักษาและทำนุบำรุงให้สมบูรณ์** เพื่อจะได้เกิดทรัพย์**เป็นเครื่องเพิ่มพูน** กำลังยิ่งขึ้นไป **จนสุดวิสัยที่อาจจะเป็น**

อยมฺปนเนตฺถ อตฺถทีปนา ฯ โกสลรฏฺฐํ ทิ ชุทฺทกํ โหติ มหนฺตมฺภูตสฺส จ กาลสิรฏฺฐสฺส **สามนฺตสีมาย** ลฺลิตํ โหติ, เอวํ สนนฺเต, เตน โกสลรบฺบยา อตฺตโน รฏฺฐเฐ อิสฺสรภาวํ **ธารณฺเต** โยธาปี วาหนานิปี พฺหุณี **สชฺเชตฺตพฺพานิ** โหนฺติ, อุปฺโกคปริโกคานิ **อารุชฺชยุทฺทธณฺทานิปี** ปริพฺพยานิปี ปริปุรานิ **อุจฺฉินฺตพฺพานิ** โหนฺติ, **รฏฺฐวารณฺนารุทาปี** ธิยโยโส มตฺตตาย รฏฺฐพฺลานํพฺรุมฺมทตฺตํ **โยธพฺลานมฺปฺปทานมฺปิ** สฺวิทฺทิตฺตพฺพานิ โหนฺติ ฯ

อันกิจเช่นนี้จำจะต้องทำให้พร้อมไว้ในเวลาสงบ ยังไม่มีศัตรูมารบกวน จะปล่อยให้ขาดตกบกพร่อง
จะตระเตรียมเฉพาะในเมื่อยามต้องการไหนเลยจะทัน การปล่อยให้ล่วงเวลา เป็นเหตุแห่งหายนะเมื่อ
ภายหลังตั้งสารภนี้ ฯ

ยถาตุตเมตํ สหุพกรณีย์ อรีนํ อปจฺจุปฺภฺฐิตกาเล ปริปุริ กาดพพํ โหติ ฯ สเจ ตํ ตํ
กรณีย์ อมนลิกาเรนปี วิชฺชนนปี อุณกํ กเรยฺย, อรีสุ วา ปจฺจุปฺภฺฐิตสุเยว สํวิทฺเทยฺย,
กถญฺจรหิ ตํ ตํ กรณีย์ ชิปฺปเมว สมฺปาเทตุํ สกฺขิสฺสตี ฯ อรโย สุเขน ปริมฺหฺนฺหตี ฯ
เอวํ หิ กาลญฺญตภาวโต กาลาติกฺกมณํ ปจฺฉา หายนปจฺจโย โหติ ฯ

อีกประการหนึ่ง ชนผู้ไม่รู้จักกาล แม้เมื่อทำกิจ แต่ทำให้ผิดสมัย คือด่วนทำ เสียแต่เมื่อ
ยังไม่ทันถึงเวลา การงานก็ทำสำเร็จผลดีไม่เลย

อถวา ฯ อภาลัญญ ชโน กิจจํ กโรนโตะปิ ตํ อภาล กโรติ, ตสฺส
กาทพพกาเล อสมปตเต ตรมาโน ว ตํ ปุเรตรํ กโรติ, เอวํ สติ ตํ กิจจํ อตุถํ น
สุฏฺฐุ สาเชติ ฯ

ข้อนี้พึงเห็นอุทาหรณ์ในเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรู ผู้ครองรัฐ ทำสงครามกับพวกกษัตริย์ลิจฉวี
ผู้ครองแคว้นวัชชีในเวลาเธอกำลังตั้งอยู่ในสามัคคีปรักพร้อมเป็นสมานฉันท์ ช่วยกันต่อสู้ป้องกัน
อาณาจักร ด้วยความมองอาจ ท้าวเธอก็ไม่สามารถจะได้ชัยชนะ

นิทฺสูสนํ เจตถ ฏฺฐุพฺพํ ฯ ราชา กิร มาโคโธ อชาตสฺตถุ เวสาลีเกหิ ลิจฉวีหิ สหฺธิ
สงฺคามํ อภาลิ ฯ ตทา ลิจฉวีโน สมคฺคา สมานฉนฺทา หุตฺวา เอกีภาวเณ
สามตฺถิเยน จ มาคเชหิ ธิปฺพิ สหฺธิ ยฺชฺฉิมิตฺวา อตฺตโน อาณาจกํ ปาเลสฺสุ ฯ เตน
ราชา มาโคโธ ลิจฉวีโน ชิตฺุํ นาสกฺขิ ฯ

ต่อภายหลัง แต่งกลอุบายปล่อยวัสสการพราหมณ์มหาอมาตย์ไปยุยงให้แตกสามัคคีจากกัน จึงได้
มีชัย ที่ได้แคว้นวัชชีมอยู่ใต้อำนาจของพระองค์

ปัจฉมาเค อุบายํ อนฺยุชฺชิตฺวา ลิจฉวีนํ เกาหิ กาทเรตุํ วสฺสการํ พฺราหฺมณํ
มคฺธมฺหามตฺตํ ตํ รมฺฐํ เปเสลฺลิ ฯ โส พฺราหฺมเณ ตํ คนฺตฺวา ลิจฉวีโน ปริภินฺทิตฺวา
เกาเทสิ ฯ ตโต ราชา มาโคโธ ลทฺธชโย หุตฺวา วชฺชี อตฺตโน หตฺถคตํ อภาลิ ฯ

ข้อนี้ก็ให้ลงสันนิษฐานว่า **ครั้งก่อน**ยังไม่เป็นเวลา **การจึงไม่สำเร็จ**สมหมาย **ครั้น**ภายหลังประกอบ
ถูกคราวจึงสำเร็จได้

อิหเมตถ สนนินฺธุจฺจฺวานํ ทนฺนุพฺพํ ฯ **อาทิกาล** อกาลิ สงฺคามํ กาทุํ, ตสฺมา รณฺเณ
อชาตสตฺตสฺส สงฺคามเ **ชยสงฺขาทํ** ผลํ น **ยถิจฺฉิตํ** สมิชฺชติ, **ปจฺจกाल** ปเนส
กาลานุรูปํ กุสลปายํ ปยุญฺชิ, ตสฺมา ผลํ สมิชฺชติ ฯ อิหเมตถ สาธกํ โหติ ฯ

แม่ในคัมภีร์ชาดก ท่านก็ได้ยกความข้อนี้ ขึ้นแสดงในบาทคาถาโดยความเป็นราชาธิราชของพระเจ้า-
ความถึว่า **เออ**ก็ความหวังในวิบุลผล **ย่อมสำเร็จ**แก่บุคคลผู้มีปรีชาญาณค่อยประกอบการทำงานโดย
อุบาย ไม่แม้ก่ายดวนเห็นแต่ได้เข้าว่า **ดังนี้** ฯ

อยมตฺโถ **ชาตกปกรณ**ปิ ความณิราชสฺส ภาสิตภาเวน คาถาย ปาทพฺพเณ อุกฺทิมฺหฺนุ
อปี อตรมานานํ **ผลสาว** สมิชฺชติตี ฯ

อีกฝ่ายหนึ่ง เมื่อถึงเวลาก็หาประกอบกิจที่จะพึงทำไม่ **ปล่อยให้กาลล่วงไปเสียแล้ว**
จึงปรารถจะทำเมื่อภายหลัง **เมื่อเป็นดังนี้** ก็จักคลาดจาก**ประโยชน์ที่จะพึงได้**พึงถึง ข้อนี้มีเรื่องพระ
เทวทัตต์เป็นนิตัสสนะ

อปโร นโย ฯ โส อกาลณฺณ ชฺโน กิจฺจสฺส กาทพฺพกाल สมฺปตฺเต ตํ น
กโรติ, **ปจฺจ** กาทุํ **อิจฺฉนฺโต** **กาล** **อติกุ**กาเมติ, **เอว** สติ **ลทฺทพฺพตฺถ**โต
ปริมุจฺจติ ฯ นิตัสสนํ เจตถ เทวทตฺตวตฺถุ ฯ

พระเทวทัตตั้งนั้นในเวลาที่เขายังสามารถ **ก็มีได้นิยาม** ในโอวาทอนุศาสน์ของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระศาสดา **ข้าก้อ** เวราฆาตคิดร้ายใน พระองค์เสียอีก แต่ก็ไม่สำเร็จตามมุ่งหมาย

โส สมตถกกาลเปิ สตุฏ โอวาทอนุศาสน์ **น ปคฺคณฺหิ** สตุฏริ ปน อาฆาตํ **พฺนฺธิตฺวา** อนนริทฺธิยฺตุโต อโหสิ ฯ เอวํ ปนสฺส มโนเรถ ยาวทตฺถํ น อิจฺฉิ ฯ

ครั้นภายหลังเมื่อกำลังอยู่ที่คยาสีสะประเทศอาพาธหนัก **กลับจิตทวนคิดถึงพระบรมศาสดา** อ้อนวอนพวกศิษย์ให้พาไปพระเชตะวัน ยังไม่ทันได้เฝ้า ก็พ้อเกิด**วิบัติ**มาตัดชีวิตเสีย

ปัจฉมาคาเค โส คยาสีเส วสนฺโต คิลานํ หุตฺวา สตี ปฏฺฐิลภิตฺวา **สตุฏารํ** ทฏฺฐกาโม อตฺตโน สวเก ยาจิตฺวา เตหิ เชตวนํ นีโต อโหสิ ฯ **วิปฺปตฺติ** ปนสฺส สตุฏอุปลงฺกมณกาลโต ปุเรตรํ อุปลฺชชิตฺวา ชีวิทํ อุปลฺฉชชฺชิ ฯ

ซึ่งพระโบราณจารย์กล่าวว่าต้องแผ่นดินสูบ

เอตถาหุ **โบราณกาจรिया** ปฐฺวี ปริลิตฺวา อวิจิมฺหิ นิพฺพตฺตตีติ ฯ

หากว่าในเวลาสามารถ **เธอไม่เป็นเช่นนั้น** ก็น่าจะบรรลุลุทธิพิเศษส่วนโลกีย์โลกุตตรโดยควรแก่ปฏิบัติ

สเจ หิ โส สมตถกกาลे **น เอวรुโป** **อภวิสุส** ปฏฺฐิปตฺติยานุรูปโต โลกียภูตํ वा โลกุตฺตรภูตํ वा कुณวิเสสํ ปาปุณฺเณยฺย ฯ

นี้มากลับจิตใจได้ ในเวลาไม่เป็นโอกาส จึงได้ฉลาดจากประโยชน์คุณที่จะควรได้ควรถึงเช่นนี้ แม้ใน
คัมภีร์ชาดก ท่านก็ได้ยกข้อนี้ขึ้นแสดงในคาถา โดยความเป็นภาสิตของอาจารย์ทิสปาโมกข์ในเมือง
ตักสิลา ผู้สอนมาณพ ๕๐ ให้เล่าเรียนศิลปศาสตร์ มาณพผู้หนึ่งรับใช้ไปหาพี่ไปเชื่อนเสีย ครั้น
เพลายืนเก็บอะไรไม่ทัน หักได้ไม้กุ่มสดมา อาจารย์ยกเรื่องนี้เป็นอุบัติเหตุแล้ว และกล่าวดีให้เป็น
คติของมาณพทั้งปวงว่า

**บุคคลใดไม่ทำกิจที่ตนควรจะทำ เมื่อภายก่อนเขาปรารถนา
รีบร้อนจะทำเมื่อภายหลัง บุคคลนั้นก็เป็นดังมาณพผู้หักไม้กุ่ม
ย่อมร้อนรุ่มในเวลาหลังจจะนี้**

ม.๒๔๘(พระมหากษัตริย์ รวบรวม,๐๐๕/๓๕๓ม.๕๘)

ยสุมา หิ โส กตตพพกาเล กรณียสฺส กรณตถาย สมานิตจิตฺโต อโหสิ,
ตสุมา, โย โย อตตนา ปฏิลภิตพฺโพ โหติ ปตตพฺโพ, ตํ ตํ เนว ปฏิลภติ น
ปาปฺพนฺติ, ปฏิลทฺโธ จตฺโธ ปริหายติ ฯ ชาตกฏฐกถายปี ตกฺกสิลาเย ปณฺจณฺ
มาณวสถานํ โอวาทํ ทนฺตสฺส ทิสปาโมกฺขชาจริยสฺส ภาสิตภาเวน คาถาย
อุทฺทิมฺมํทํ โหติ ฯ อตีเต กิร ตกฺกสิลาเย ทิสปาโมกฺขชาจริโย ปณฺจมาณวสถานิ ลิปฺป
อุคฺคณฺหาเปสิ ฯ เตสมพฺพนฺตเร เอโก มาณโว เอกทิวสํ ทารุอาทรณตถาย อรณฺญ
คนฺตฺวา ทารุณิ อุทฺธิ ฯ โส กุสิตตถาย โอหิโน อโหสิ, สายณฺหสมเย ยาวทตฺถํ
สุกฺขทารุณิ อุทฺธิตฺถํ อสฺกโกนฺโต อลฺลทารุณิ ภณฺชิตฺวา ตานิ อุทฺธิตฺวา อคมาสิ ฯ
ทิสปาโมกฺขชาจริโย หิ อตฺถุปฺปตฺตี กตฺวา อิทํ วตฺถุํ อุทฺทิสฺสิ ฯ ตโต โส สพฺเพสํ
มาณวกาณํ โอวาทตถาย ตํ มาณวํ วิครนฺโต อิมํ คาถมาท

**โย ปุพฺเพ กรณียานิ ปจฺจมา โส กาทุมิจฺฉติ
วรุณกฏฐํ ภณฺชิตฺวา ส ปจฺจมา อนฺตปฺปตฺตี**

บุคคลผู้เป็นกัลญญ รู้จักกาลสมัย ทำธุระให้สเวลา ได้ชื่อว่าปฏิรูปการี ผู้ทำสมควร ย่อมจะ
ได้บรรลุความเจริญด้วยวิบุลผลตั้งตั้งแต่ภาคสมบัติ พระคณิศรจนจารย์จะสำแดงความข้อนี้ให้ชัด
จึงชักเรื่องจุลกศรชฎีมากล่าวในคัมภีร์อรรถกถาชาดก

โย หิ กาลญญ หุตวา กาลสส ปฏิรูปี ฐุรฺ กโรติ โส ปฏิรูปการี นาม ฯ
ปฏิรูปการี โภเค อาทิ กตวา วิปุลาหิ สมปตตีหิ วุฑฺฒี ปาปฺภวติ ฯ อิมมตฺถํ
วิภาเวตฺถุ ชาตกาวถนฺนนายํ จุลลกเสฏฺฐิวตฺถุ อหริตฺวา กถิตํ ฯ

สรรเสริญความหมั่นของจุลลันเตวาลิก ผู้รับใช้ของเศรษฐี ที่รู้จักประกอบพาณิชยกรรมให้ถูกคราวินิยม
สั่งสมโภคทรัพย์เป็นอันมากขึ้นได้ในไม่ช้า ต่อมาก็ได้รับตำแหน่งเป็นเศรษฐีใหญ่

ตตฺถ หิ อฏฺฐจฺฉาเนน เจว ปญฺญา ย จ วถิชฺชกมฺมํ กาลานุรูปี กตวา นิยุชฺชมานสฺส
น จิริสเสว พหุ ฐนํ สมฏฺฐาเปตฺวา ปจฺจมาเค มหาเสฏฺฐิวฏฺฐานํ ลภานตสฺส
จุพฺพิกนฺเตวาลิกสฺส อสิถิลปรกฺกโม ปลฺลิตฺโต ฯ

ให้สมคณานิพนธ์ว่า

บุคคลผู้มีปัญญาคาดเห็นเหตุผลประจักษ์ ย่อมยังตนให้ตั้งขึ้นได้
ในยศศักดิ์สูงการด้วยทรัพย์ที่เป็นต้นทุนแม้มีประมาณน้อย
ดุจชนผู้ก่อไฟนิดเดียวให้เป็นกองโตขึ้นได้จะนั้น

ยถาห ฯ

อปปเกนปี เมธาวิ ปาภฏฺเณ วิจกฺขโณ
สมฏฺฐาเปติ อตฺตานํ อณฺุ อคฺคิ ว สนฺุรฺมฺนฺติ ฯ

แม่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ทรงสรรเสริญบุรุษเห็นปานนั้น ด้วยพุทธพจน์ประพันธ์ว่า
ชนผู้มีกิจธุระ ตั้งอุตสาหะทำให้สมควร คือให้ต้องตามกาลเทศะโดยปกติ
ตน ย่อมจะได้ทรัพย์ มาเป็นผลแห่งความประกอบชอบ ดังนี้

ภควาปี

ปฏิรูปการี ฐรวา อุฏฐาตา วินุเต ธนุติ

อิมินา เอวรูปุ ปุคฺคํ ปสฺสตี ฯ

ข้อความที่กล่าวมาข้างต้น แม้จะหมายบุคคลเป็นเจ้าการ ถึงอย่างนั้นก็ป็นสาธารณทั่วถึงแก่ชนผู้
เนื่องกันเป็นหมู่เหล่า

กิญจาปี ปเนตํ อาทิมฺหิ วจนํ การกํ ปุคฺคํ สหุชาย วุตตํ, สมฺมทฺตฺตํ ปน ชนานํ
สาธารณํ โหตี ฯ

เช่นจำพวกที่เข้ากันตั้งอยู่เป็นปึกแผ่นแน่นหนา กล่าวโดยอุปจารโวหารว่า ประเทศหรือชาติ ใหญ่หรือ
น้อยก็ตามที่ ต่างคน ตั้งอยู่ในสามัคคีพร้อมเพรียงเป็นใจเดียวกัน มีความหมั่นประกอบกิจธุระให้ต้อง
ตามกาลเทศะ ไม่ปล่อยให้เสื่อมทราม เป็นปฏิรูปการีแล้วประเทศหรือชาตินั้น ก็มั่นคงสมบูรณ์ด้วยโภคสมบัติ
อันจะเป็นกำลังในที่จะจัดการป้องกันทำนุบำรุงให้ยิ่งขึ้น

นิตฺสฺสนํ เจตฺถ ทฺฐุทฺทํ ฯ เย พหุทฺวา เอกโต หุตฺวา เอกทฺฐานเณ ปุฏฺฐุตํ กตฺวา
นิวสนฺติ, ยํ ปเทโสตี โวหาเรณ วุจฺจติ ชุทฺทกํ วา โหตุ มหนตํ วา , ตตฺถ เจ ชนา
สมคฺคา เอกจฺจนฺทา เอกจิตฺตา อุฏฺฐานสมฺปนฺนา อสิถิลปรกฺกมา หุตฺวา อตฺตโน
อตฺตโน กมฺมฺนตฺสขฺชาตํ ฐุํ กาลเทสาณฺรูปุ เจว อนากุลญฺจ กตฺวา นิยุญฺเชยฺยํ
ปฏิรูปการีโน จ ภเวยฺยํ, โส อิหฺโว ภเวยฺย ฝิตฺโต (เตหิ) โภเคหิ จ สมฺปนฺโน,เย
(โมเค) พลวปฺปจฺยภาเวณ นิสฺสาย ตสฺมี ปเทเส นินวสิโน อตฺตโน ปเทสํ สํวิทิตฺตุ
ปาเลตฺตุ ตโต จ อุตฺตริ วิรุฬฺหิ เวปุลลํ ปาเปตฺตุ สกฺโกนฺติ ฯ

แต่นั้นเกียรติยศอำนาจสง่าราศีก็จะเกิดขึ้น ตามกันโดยลำดับเป็นที่นับถือและเกรงขามของ**ประเทศหรือชาติอื่น ๆ** เป็นที่**อันตั้งตนได้** และสามารถ**รักษา**ตนด้วยตนเอง ความเจริญสมบูรณ์เกิดมีแก่หมู่ เป็น**ผลแห่งการประกอบชอบนั้น**

ตโต ปเทโส อนุบุพเพน **กิตติยสวสาหิโน** อภิวฑฒติ, **วิเทสิเกหิ** ครุกโต โหติ
มานิโต ปเทโส **สมุฏฐาเปตุ** สกุโกติ,อตตนา ว อตตนา **อนุรุกขิตุ** สกุโกติ สพเพโส
ปริปฺภณสงฆาตา วุฑฺฒิ อฺปฺชชติ อิทปิ **สมุมาปยุชฺชนตานิ** ปจฺจโย โหติ ฯ

พึงสันนิษฐานเห็น**เช่นกาลิกรฐ**ในที่ฆาวุชาตก ซึ่งได้ยกเป็นนิทสนะไว้ในทนต์หลัง กาลัญญตามี
อรรถาธิบายตั้งรับพระราชทานถวายวิสัยนามา **ย่อม**สำหรับกับกาลิกกิจคือ ฐานะอันจะพึงทำเป็น คราวเป็น
สมัย ฯ

เหฏฐา วุตฺตทีฆาวุชาตเก **กาลิกรฐ** นิทสนํ ฯ ยถาวุตฺตปฺปการา กาลญฺจตา
กาลิกกรณียสฺส **ปฏฺฐิปา** โหติ ฯ

บุคคลผู้รู้จักใช้กาลให้มผลได้เพียงไร ก็จัดว่าเป็น**ปฏิรูปการี** ผู้มีปกติทำสมควร

โย หิ ปุคฺคโล กาลจฺจยสฺถานุรูปเณ อตฺถํ อุปฺปาเทติ โส “**ปฏิรูปการี**ติ
วุจฺจติฯ”

ย่อมอาจประกอบกิจให้เรียบร้อยไม่อาญล ก็สามารถจะ**นำ**ธุระให้ไปบุลย์กว่าชนผู้ไม่รู้จักใช้เวลา

เอวรูปโป อนาถุลาภาเวน กิจจํ สาเชตฺถํ สกฺโกติ, ฐุํ จ **วหิตฺวา** อภิลักขณฺหา อธิกตฺรํ
เวปฺพลํ ปาเปตฺถํ สกฺโกติ ฯ

ถึงปราศรัยผู้ปรีชา คิดประดิษฐ์เครื่องอุปกรณ์นั้น ๆ ขึ้นมากหลาย ก็ด้วยความมุ่งหมายว่า **จะได้ใช้เวลา**ให้ธุระเป็นที่ตั้ง **ความประพฤติแม่นยำในเวลา** ยังเป็นธรรมเนียมที่จำปรารภณา ก็ด้วยความประสงค์ดุจเดียวกัน

วิจฺกขณฺหา หิ ปณฺสฺสิตาปิ พหุภานิ ตตฺถอฺปกรณฺhani กตฺวา **กาลานุรูปเณ** ฐุํ สาเชตฺถํ
อิจฺจณฺตติฯ **เวลาย** **อุชุกปวตฺติ** ตเถว อิจฺจิตพฺพา โหติฯ

กาลัญญุตานีในอรรถวิภังค์ ย่อมสำหรับกับนิพัทธกิจ

ตสฺมา อิมสฺมี อตฺถวิภังฺเก กาลัญญุตานี พหุภานิจฺจสฺส ปฏิรูปฺปา โหติ ฯ

บุคคลผู้อภิลักขณ์ไม่รู้จักกาลและประกอบงานให้ผิดเวลา ใ้ว่าจะนำหายนมาแก่ตนเท่านั้นก็หาไม่ ย่อมยังหายนะให้เกิดแก่ผู้อื่น อันเนื่องด้วยตนได้ด้วยเหมือนกัน

อภิลักขณ์ หิ ชโน กาล์ อชานนุโต เจว อกาเล กมฺมนตุํ ปยุณฺชนุโต จ น
เกวลํ อุตฺตโน หายนํ อาวหติ, อถโข อุตฺตปริยาปนฺนานํ ปเรสมฺปิ หายนํ
อุปปาเทติ ฯ

เช่นแม่ทัพไม่เป็นภิลักขณ์ ยกพลเข้าตีข้าศึกในเวลายังไม่เป็นที่ ก็จำจะเสียทัพเป็นอันมาก ในอันใช้เหตุ และอาจถึงปราชัยก็เป็นได้

ตตฺริทํ นิทฺสสนํ ฯ อภิลักขณ์ มหาเสนาณี เสนํ สนฺนยฺหิตฺวา อกาเล ธิปฺ
พุกฺยฺเยยฺย, เอวํ สติ พุกฺกา โยธา อการเณ (อนาคตโนส) วิปตฺตี คจฺจนฺติ,
ฐานเมตํ วิชฺชติ ยํ กทาจิเปส ปราชยํ อาปชฺชติ ฯ

แม่ในคัมภีร์ชาดก ท่านก็ได้ยกข้อความนี้ขึ้นแสดง โดยความเป็นภาชิตของอาจารย์ทิตาปาโมกข์
ได้ผู้ขึ้นไม่เป็นเวลา ยังพวกมาณพผู้เรียนมนต์ให้ลุกขึ้นไม่เป็นกำหนด ต้องเสียประโยชน์ในการ
เรียน เป็นข้อเปรียบด้วยความเป็นไปของหมู่ชน ด้วยพจนนิพนธ์ว่า

ไ้มีได้เจริญในสำนักมารดาบิดา มีได้อยูมา

ในตระกูลอาจารย์ จึงไม่รู้จักกาลที่ควรหรือไม่ควร ดังนี้

อยมตฺโถ ชาตกปกรณฺปิ อการาวี กุกฺกุกฺ มนฺตชฺฌายเก มาณเว อกาเล
วสฺสิตฺสทฺเทเน อฏฺฐาเปตฺวา เต มนฺตชฺฌายนฺปโยชนา ปริหาเปนตุํ วิครหฺโต
ทิสปาโมกฺขสฺส อจฺริยสฺส ภาสิตฺภาเวน มหาชนสฺส ปวตฺติยา สํสฺนฺหนํ กตฺวา
อุทฺทิสฺส

อมาตปิตุสฺสวฺโฒ อนาจฺริยกุลเ วสํ

นาย กาลมกาล วา อภิชานาติ กุกฺกุกฺโฏติ ฯ

สัปบุรุษบุคคล ตั้งแต่พระพุทธรูปเจ้าลงมา ย่อมตั้งอยู่ในกาลัญญุตตา **ประกอบ**กิจให้ถูกแก่ สมัย
รู้จักใช้เวลา**ให้เป็นผล** จัดว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนแลผู้อื่นทั้งสองฝ่าย คุณข้อนี้จึงนับว่า
เป็นสัปบุรุษธรรมประการหนึ่ง ฯ

พุทธานุโย หิ สปุริสา กาลัญญุตาย ปติฏฐหฺนติ กิจจํ กาลานุรูป **นियุชฺชนฺติ**
อตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต จ กาลํ วิตฺตินาเมหฺนติ, อิติ เต อตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
สุชาย จ ปฏิปชฺชนฺติ นาม ฯ เตนายํ กาลัญญุตตา สตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
โหติ ฯ

อันกาละนี้ ได้ชื่อว่า **มีความเปลี่ยนแปลงไป** ก็เพราะความแปรแห่งความเป็นไปของโลก
สันนิวาส คือหมู่สัตว์มีโลกเป็นที่อยู่อาศัย

อยมฺปน กาลो โลกสนฺนินิสิตสฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต โลกสนฺนินิวาสสฺต
ปวตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต **วิปริณามธฺมโม** นาม โหติ ฯ

และโลกสันนิวาสนี้ ก็**เป็นสังขตธรรม** อันธรรมดาแต่งขึ้น ย่อมตกอยู่ในวิสัยของธรรมดา**ตั้งหน้าแต่**
จะตกลง จำต้องมีกำลังทานไว้จึงจะทรงอยู่ได้ แต่กำลังนั้นมีปกติไม่เสมอกัน ยิ่ง ๆ หย่อน ๆ
ข้อนี้เป็นเหตุแปรของฝ่ายที่อ่อนเพื่อได้กำลังพอกัน **ไม่เช่นนั้น**ก็ทรงอยู่ไม่ได้

อยมฺจ โข โลกสนฺนินิวาโส **สงฺขโต** หุตฺวา ธมฺมตาวิสเย ปวตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต **ปตฺตนาภิมฺปิ** โหติ
, พฺเลน ธาริยมาโนว สณฺฐาตุํ สกฺโกติ ฯ เอวฺรูปิ ปนฺสฺส ธารณฺพลํ **อสมฺมสิลํ** โหติ
อภิมฺปิ อุนภิมฺปิ ปวตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต อิทํ พลํ ยสฺส อุนภํ, ตสฺส สมฺพลํ ลหุํ **วิปริณามการณํ**
โหติ, โน เจ **ลภเยย** สณฺฐาตุํ น สกฺโกติ ฯ

ดุจฟ้าสดดุนั้น ๆ **ไม่มีอะไร** ก็มีปกติตกลงสู่ปฐพี **ที่สุด**จนชั้นไม้ใคร ประดิษฐ์เครื่องอุปกรณ์สิ่ง
หนึ่งสิ่งใดขึ้นได้ อันจะให้ผู้คนหรือโทษแก่โลกทั้งปวงหรือแต่โดยเอกเทศ ก็ยังเป็นเหตุแห่งความแปร
ของโลกได้ ข้อนี้ดูเหมือนกาลจะเปลี่ยนแปลงไป

เสยยถาปี ยงกัญจิ วตุถุ **เยน เกนจิ อาริยามานั** ภูมียา ปตนสีลั โหติ, เอว
สมปทมิทัง ภูฏฐัพพัง ฯ **อนตมโส** กิญจาปี โยโกจิ เอกเทสิโต สัพพะโลกัสส คุณั วา
โหสิ วา ทาตุ สมตถัง ยงกัญจิ อุปรกณวตุถุ กาทุ สกโกติ ตัง ปน โลกัสส
วิปริณามการณั ภวิตุ สกกา โหติ ฯ

เหตุตั้งนั้น**สังขารพิเศษ** คือสิ่งที่ปัจจัยปรุงขึ้นแปลก ๆ จึงปรากฏเป็นของประณีต สุกใส ณ กาล
บางคาบ ทุรพล เลวทรามในกาลบางครั้งเปลี่ยนเป็นยุคเป็นสมัยไป

ตสุมา เหตุถ ปจฺจยสงฺขตา **สังขารวิเสสา** ยถากาลัง วิปริณามนฺติฯ กถัง ฯ กทาจิ
ปถีนีตา หุตฺวา ปาตุภวณฺติ กทาจิ ทินา ฯ

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภาคเจ้า **เข้าพระราชหฤทัย**ความเปลี่ยนแปลง อันเป็นไปตาม
กาลฉะนี้ จึงได้**ทรงเล็งถอน**แก้ไขพระราชกำหนดขนบธรรมเนียมของเก่าที่ล่วงกาล และทรงบัญญัติ
เพิ่มเติมของใหม่ที่ถึงคราวขึ้นในสมแก่เวลา

ททยานมินฺโท ทิ มหาราชา กาลานุรูปิ ปริมาณัง **วิชานิตฺวา** กาลาตีตัง
ปฺุราณจาริตฺตัง **สมฺพนิตฺวา** สมฺปตเต อนฺุรูปกาเล ปุเนว สาธุกั ปณฺญาเปสิ,

และ**ทรงจัดการ**ป้องกันรักษาทำนุบำรุงพระราชอาณาจักรให้ถาวรวัฒนา

ธมฺมุตฺตัสส ธิรภาวาย เนคมชานปทาทีสุ ธมฺมิการกฺขารณคฺคฺตตี **สํวิทฺธิ**,

ดำรงความเป็นเอกราชยั่งยืนมา**จนกาลทุกวันนี้** จัดว่าเป็นผลมีมาเพราะพระคุณคือกัลยาณมิตรเป็น
เหตุ พระคุณข้อนี้จึงนับว่าเป็นมงคลพิเศษอันล้ำเลิศทำให้เกิดสิริสวัสดิเกษมศานต์เป็นประการที่ต้น

ตสุม่า ยาวชชตนา เอกรชช ปติฏฐาเปตุ สกโกติ ฯ อยมปิ ปุริมมมงคลวิเสโสติ
วุจจติ ฯ

ฉันทะในคำว่า ธมฺมิชฺฌมานกฺขนฺตียา สติ จฺนฺโท ชายติ จฺนฺทชาโต อุตฺตฺสฺหติ อันมีความว่า เพราะธรรมปรากฏ ฉันทะย่อมเกิด บุคคลมีฉันทะเกิดแล้ว ย่อมอุตสาหะ ดังนี้ ประสงค์เฝ้ากตตุกมยตาฉันทะ. ฉันทะที่เป็นอิทธิบาท คือธรรมเป็นเครื่องบรรลุความสำเร็จ **ก็ประสงค์เฝ้ากตตุกมยตาฉันทะ** นี้เอง

ยํ ทิ ธมฺมิชฺฌมานกฺขนฺตียา สติ จฺนฺโท ชายติ จฺนฺทชาโต อุตฺตฺสฺหตีติ วุตฺตํ, **เจตถ** จฺนฺโท กตตุกมยตาจฺนฺโทติ อธิปฺเปโต ฯ อิทธิบาทญฺโตะ จฺนฺโทปิ กตตุกมยตาจฺนฺโทติ **อธิปฺเปโตเยว** ฯ

ฉันทะในธรรมเช่นนี้**จัดเป็นข้างดี** เพราะศัพท์ว่าฉันทะ เป็นแต่คำกลางเช่นนี้ เมื่อจะกล่าวแต่ลำพัง **เพื่อให้เข้าใจความ** จึงต้องประกอบเข้ากับศัพท์อื่น เช่นกามฉันทะ อกุศลฉันทะ กุศลฉันทะ กตตุกมยตาฉันทะ ด้วยประการฉะนี้

ตาทิสฺสํ ฐมฺเมสฺส จฺนฺโท กุสลภาคิโย โหติ ฯ จฺนฺทสทฺโท ทิ มชฺฌตฺตสฺภาโว หุตฺวา เอกเทสฺโต วุจฺจมาโน **อตถาวโพรตถาย** อญฺเฐหิ สทฺเทหิ ยฺยชิตฺพุโป โหติ ฯ **นิตฺสฺสนํ** เจตถ กามจฺนฺโทติอาทิวจฺนํ ฯ

กัตตูกัมยตาฉันทะ   ความพอใจคือความเป็นผู้ใคร่จะทำนั้นเป็นคุณพยุ่งความเพียร
มิให้ถอย

กตตุกมยตาฉนุโหติ ปเนตถ ฯ กตตุกมยตาเยว ฉนุโห กตตุกมยตาฉนุโห ฯ
โส หิ วิริยสฺส อุปตถมภกปจฺจโย โหติ **อโนสกุณกโร** ฯ

พระโบราณจารย์ผู้รจนาชาดกปกรณ์ กล่าวเรื่องพระมหาชนกตกอยู่ในเหมหาสมฺหุร **พยายามว่า**เพื่อ
จะเข้าถึงฝั่ง นางมณีเมขลา**มาช่วยให้รอด**ตั้งนั้น ก็เพื่อจะแสดงโดยบุคคลลาธิษฐาน ซึ่งคุณคือ
กัตตูกัมยตาฉันทะและวิริยะ คือความเพียรอย่างกล้าหาญ **ว่าเป็นเครื่องรอดจาก**อันตรายของบุคคล

กตตุกมยตาฉนุสฺส จ อธิวิริยสฺส จ อนฺตรายโต **ปริมุจฺจนปจฺจยภาวํ** ปรีทึเปตฺตุ
ชาตกปกรณกเรหิ โบราณกาจริเยหิ มหาชนกชาตเก “มหาชนโก นาม โปธิสฺสโต
นาวาย มหาสมฺหุทํ ปกฺขนุหนฺโต นาวาย มหาสมฺหุทมฺชฺฉเณ ภินฺนาย **พาหุพเลน ตีรํ**
อตุตฺตริตฺตํ วายมตี, ตทา มณีเมขลา นาม มหาสมฺหุทฺรกุชิกา เทวธิตา ตํ อุกฺขิปิตฺวา
เขมณฺฐี ปาเปสฺสิตอาทิกํ วุตฺตํ ฯ

หากว่าพระมหาชนกจะหาฉันทะมิได้ ไหนเลยจะมีความเพียรว่าอยู่เหมหาสมฺหุรอันอ้างว้าง **กว่า**
นางมณีเมขลาจะมาช่วย บุคคล**ผู้มีความหวัง**ก็ยังคงพากเพียรอยู่ก่อน ฝ่ายบุคคล**ผู้สิ้นหวังแล้ว** แต่
ไม่ทอดเพียรเสียก็เพราะกัตตูกัมยตาฉันทะนี้เอง

สจฺจสฺส กตตุกมยตาฉนุโห นาภาวิสฺส, กุโต ตสฺส **ยาว** เทวธิตฺตฺยาคมนา มหาสมฺหุเท วา
ยมนุตฺสสฺส วิริยํ ภาวิสฺสตี ฯ โย **สาโส** โหติ, โส ยาว อตฺถสฺส นิปฺปทา วายมตีเยว
ฯ โย **นिरาโสปิ** โหติ โส ปน อิมเมว กตตุกมยตาฉนุทํ ปฏิจฺจ วิริยํ **น**
โอสฺสชตี ฯ

เมื่อทำไป แม้หากจะ**ไม่สำเร็จ** ก็ยังจะได้**อัสสาทะ**คือความสบายใจว่า ได้ทำสมควร ตนเองยอมดี
ตนเองไม่ได้ ทั้งวิญญูชนก็ยอมสรรเสริญ

โส รวยมนาโนเยว สเจปิ ยถิจจิตตโต **น นิปฺปชฺเชยฺย** “ปฏิรูป เม กตฺนฺติ **อสุสาทํ**
ลภติ, อตฺตา อตฺตานํ **อุปฺพทิตฺ** น ลภติ, วิญญฺปิ ตํ **อนุวิจฺจ** ปสฺสฺนฺติ ฯ

การทำที่**เว้นจากครหา** อันเป็นสธรรมของตนและผู้อื่น ย่อมไม่เป็นที่**ตั้งแห่งความร้อนใจ**ใน
ภายหลัง ฝ่ายบุคคลผู้สิ้นหวังแล้ว **ทอดเพียร**เสียยอมไม่พ้นจากครหาไปได้ ผู้อื่นจะ**ติกทำเนา** ตน
ติตนได้นั้นแลเป็นสำคัญ ข้อนี้ย่อมเกิดความวิปฏิสาร**เมื่อปลายมือ**

อตฺตโน เจว ปเรสฺส จ **อุปฺวาทวิริทิตํ** กมฺมํ น ปจฺจมา **วิปฺปฏิสารฐฺณานิยํ** โหติ ฯ โย
นิราโส หุตฺวา วิริยํ **โอสฺสชฺชติ** โส สพฺพปกาเรน อุปฺวาทโต น มุจฺจติ ฯ ปเรสฺส
อุปฺวาโท **นปฺปมาณํ** โหติ อตฺตโน ปน ปมาณํ ฯ ตํ ทิ **ปจฺจมา** วิปฺปฏิสารํ
อุปฺปาเทติ ฯ

แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ประทานบรมพุทโธาทไว้ว่า

ดูก่อนภิกษุ ท่านจงวิตเรื่ออันนี้ **เรื่อที่ท่านวิตแล้วจักพลันถึง** ฯ

พุทฺโธปิ อิมํ โอวาทํ อทาลิ

สิณฺจ ภิกฺขุ อิมํ นาวํ

ลิตฺตา เต ลหุเมสฺสตีติ ฯ

ข้อซึ่งพระองค์ตรัสดังนี้ ก็เพื่อจะยังกัตตุกัมยตาจนทะให้เกิดแก่ภิกษุผู้รับเทศนา ควรเป็น
อุทาหรณ์สำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งปวง ผู้ประกอบกิจอันเป็นไปเพื่อความดีความงามแก่ตนและผู้อื่น

โอาโท เหล โสตุณฺ ภิกุชฺชนํ กตตุกัมยตาจนฺทํ ชเนตุํ วุตฺโต อตฺตโน เจว
ปเรสญจ อตฺตสํวตฺตนิกํ กิจจํ ปญฺญชนฺตานิ พุทฺธสาสนิกานํ อุทาหรณฺญตารโห จ
โหติ ฯ

เรือในที่นี้เป็นแต่คำเปรียบ เรือเป็นที่ตั้งอาศัยในการไปโดยชลมารค หรือข้ามฟากไปฝั่งโน้น ถ้าเรือ
รับน้ำเข้าได้ การไปก็ไม่สะดวกพาให้ช้า หรือน้ำจะอับปางลงก็ได้ ถ้าคนในเรือหมั่นวิด คิดอุบาย
แก้อย่าให้รั่วได้ ก็จะรอดจากอันตรายเป็นของเบาเล่นไปถึงเร็ว

เอตถ นาวาวจันฺ อูปมามตฺตํเยว ฯ กถิ ฯ เสยฺยถาปิ นาม นาวา ชลมคฺเคน คตานิ
ปาริมตีริ วา คตานิ นิสฺสยวาหนํ โหติ, สเจ นาวาย จิหฺพํ ภาเวยฺย, ตตฺถ อุทกสฺส
ปเวโส โหติ ตปฺปจฺจยา สา น สุชฺชน คจฺจติ ทนฺธคฺมนํ ชเนติ อุทเก วา ปน
โอสีหติ, สเจ ปน ตํนาวาคตา ชนา วายามสฺมาคตา หุตฺวา นาวํ สิณฺเจยฺยํ จิหฺพํ จ
ปิหฺหิตุํ ยงฺกณฺจิจิ อฺุบายํ จินฺเตตฺตวา เตน ตํ อจฺจิจิหฺพํ กาทุํ สกฺกณฺเณยฺยํ สา ลิตฺตทา
นาวา สลฺลหฺกา เจว นีรฺนฺตฺรายา จ หุตฺวา ลีฆํ คจฺจติ,

อัฐภาพ การงาน ถิ่นฐาน ตลอดถึงบ้านเมือง ก็เหมือนกัน ย่อมเป็นที่ตั้งอาศัยในอันท่องเที่ยวอยู่ในภาพนั้นๆ ถ้าไม่มั่นคงและเสียหายในทางใดทางหนึ่ง ก็จะไม่สามารถที่จะลุถึงความสำเร็จที่เดียว ถ้าเจ้าของเขาเป็นธุระ ระวังความเสียหายอย่าให้เกิดขึ้น ไม่ให้ถอยหลัง ก็จะพลันถึงความเจริญไม่ตกต่ำในภาพนั้น ๆ กัตตุกัมยตาฉันทะย่อมพยุงวิริยะ เพื่อสำเร็จแห่งผลด้วยประการดังนี้ ๆ

เอวมเว อุตตภาโวปี กมฺมฺนุโตปี วสฺนฺภูฐานมฺปิ อนฺตมโลปี รฏฺฐํ ภาวภาเวสุ
สํสรฺณฺตํ สฺตฺตํ นิสฺสยวเสน นาวาสทิสฺสา โหนฺติ, สเจ เต อุตตภาวาทโย น ติรา
ภเวยฺยํ เยน เกนจิ การเณน วิปฺตตี คจฺเจยฺยํ วา, ทนฺธากาเรน ปวตฺตนฺติ
สพฺพปกาเรน วา วุฑฺฒี ปาปฺณิตุํ น สกฺโกนฺติ, สเจปิ เตสํ นิสฺสิตฺตฺวา สามีกา
อนิกฺขิตฺตฺรา หุตฺวา อนฺุปฺนฺนํนิ จิตฺทานิ อนฺุปฺปาทาย สํเวยฺยํ อฺุปฺนฺนํนิ
อฺุบายโส ปชฺเชยฺยํ กาลเณ เตสํ อฺุปฺภูจฺจํนปฺภิสฺสรณาทินิ ปยฺยุเชยฺยํ เต จ
อปฺริหาเปนฺตา ปฺภิสฺสคฺเคยฺยํ, เอวํ เต ชิปฺปิ วุฑฺฒิปารํ คจฺจนฺติ ตสฺมี ตสฺมี ภเว
หีนํวํ น คจฺจนฺติ ๆ อิติ กตฺตุกมฺยตาฉนฺโท อตฺถลิสฺสทฺธิยา วิริยสฺส
อฺุปฺตฺถมฺภกปจฺจโย โหติ ๆ

แม้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเอง ก็ทรงอาศัยกัตตุกัมยตาฉันทะ อันเป็นผลแห่งพระมหา
กรุณาจึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและทรงบำเพ็ญพุทธกิจประดิษฐานพระพุทธานุภาพสำเร็จ

ภควาปี มหากรุณาชนิตํ กตตุกมยตาฉนฺทํ ปฺภิจจ สมฺมาสมฺโพธิ อภิสมฺพุชฺฉนิ
พุทฺทกิจจฺจฺจ ปฺุเรนฺโต สํรณํ สํสนํ ปตฺติภฺจฺจาเปสิ ๆ

ไม่เช่นนั้น ไทหนเลยพระองค์จะกล้าเสด็จออกมหาภิเนษกรมณ์ และอดทนลำบากในเวลาบำเพ็ญกุศล
กิริยา ก็จะคิดกลับหลัง ไม่บากบั่น เป็นอันตกลูกอยู่ในอำนาจแห่งมาร

โน เจ ภควโต กตตุกมยตาจนโท อภวิสุต, กถํ หิ นาม ภควา วิสารโท หุตฺวา
อภินิขุมนํ อภินิขมิสุต, ทุกฺกรกิริยากาลเ กิลมถสุต ขโม อภวิสุต, เอวํ สนฺเต,
ฉรราวาสาย อวตฺตติสุต, น โมกฺขปตฺติยา อปรกุกมิสุต, มารวสํ อปาปฺณิสุต ฯ

และเมื่อได้บรรลุพระโพธิญาณแล้ว ทรงพิจารณาเห็นธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้นั้น เป็นคุณสุขุม
เกินไป ยากที่คนผู้ยินดีอาลัยจะรู้ตาม เห็นตาม พระทุกข์ก็น้อมไปเพื่อความเป็นผู้ชวนชวายน้อย
ยังไม่ทรงพระพุทธานุภาพเพื่อจะแสดงธรรม

อถวา โปธิญาณํ ปตฺวา ภควา ปฏิสถฺยจิขฺมาโน “อริคโต โข มยํ ฐมฺโม คมฺภีโร
ทฺุทฺโส ทฺุรฺนุโพโร สนฺโต ปณฺีโต อตฺกาวจโร นิปฺโปณ ปณฺุตฺตเวทนีโยติ
อฺุปฺพนนปรีวิตฺกฺโก อโหสิ ฯ” อิติ ภควโต ปฏิสถฺยจิขฺโต จิตฺตํ อปฺโปสฺสุกฺกตฺาย
นมิเยว, โน ฐมฺมเทสฺนาย ฯ

แต่หากกัตตุกัมยตาฉันทะอันกำลังพระกรุณาเข้าอุปภัมภ์เป็นไปกล้า จึงหาทรงทอดธุระไม่

ยสุมา ปน ภควโต มหากรุณาพเลณฺุปตฺถมฺภีโต กตตุกมยตาจนโท ดิกฺขํ ปวตฺตติ,
ตฺสุมา ฐมฺมเทสฺนาย ชฺุรํ น นิขฺชิปี ฯ

หวนพิจารณาไปที่ทอดพระเนตรเห็นผู้มีปัญญาสามารถจะรู้ตามก็ยังมี ฝ่ายคนนอกนี้แม้ยังมีอุปนิสัย
ไม่แก่กล้า ได้สดับธรรมเทศนาแล้วก็ยังพอ จะได้บรรลุประโยชน์นั้น ๆ อันเป็นส่วนโลกีย์ไปก่อน
เว้นไว้แต่คนผู้เป็นอภัพพลัตว์จำพวกเดียว ไม่ตั้งใจจะสดับพระธรรมเทศนาเลย จึงหาได้บรรลุ
ประโยชน์อย่างหนึ่งอย่างใดไม่

อถโข ภควา พุทธจกขุณา โลกั โวลเกนโต อพุทธ “สนฺติเยว สตฺตา เย
ติกฺขินฺหุริยา ฌมฺม อชานิตฺตํ สกฺโกนฺติ, อปเรปิ จ สตฺตา ฐฺเปตฺวา อภพฺพสฺตฺเต ว
กิญจาปิ มฺหิณฺหุริยา โหนฺติ ฌมฺม ปน สุตฺวา โลกียผลานิ ปาปฺพนิตฺตํ สกฺขิสฺสนฺติ;
อภพฺพา หิ สตฺตา ฌมฺม โสิตฺตํ น มนสิโกโรนฺติ, เตน เต ยงฺกิญจิ ผลํ ปาปฺพนิตฺตํ น
สกฺขิสฺสนฺติเยว; (โสิตฺตํ อมนสิโกโรนฺตา ยงฺกิญจิ ผลํ ปาปฺพนิตฺตํ น สกฺโกนฺติเยวติ ฯ(เฉลย59))

เปรียบเหมือนดอกบัว บางเหล่าขึ้นพ่นน้ำแล้ว คอยแสงอุทัยแห่งพระอาทิตย์แล้วก็จะบาน บาง
เหล่าอยู่ปริมน้ำบ้าง อยู่ในน้ำแต่น้ำเลี้ยงไว้บ้าง บางเหล่าเป็นภักษาของสัตว์ไปเม่งอองาม

เสยฺยถาปิ นาม ยานิ กานิจิ อฺปฺปลาทีนึ อตฺถิ, เตสฺ อฺปฺเปกฺจฺจานึ อุกํ อจฺจุคฺคฺม
ติฏฺฐนฺติ, สฺริยรสฺมิสมฺผลสฺส อาคมฺยมานานิ ฐิตานิ, ตานิ อชฺช ปฺปฺพนฺทานิ;
อฺปฺเปกฺจฺจานึ สโมทกํ ฐิตานิ, ตานิ เสว ปฺปฺพนฺทานิ; อฺปฺเปกฺจฺจานึ อุกา อฺนฺคตานิ
อฺนฺโตนิมฺคฺคฺโปสีนึ, ตานิ ตตฺติยทิวเส ปฺปฺพนฺทานิ; เตสฺปิ อฺปฺเปกฺจฺจานึ สโรคานิ
อตฺถิ, ตานิ เหนว ปฺปฺพิสฺสนฺติ, มจฺจนฺจจปภฺกฺขาเนว ภวิสฺสนฺติ; เอวํ อึชฺ สตฺตา
นानปฺปภาทา โหนฺติ, เตสฺ อฺปฺเปกฺจฺเจ อฺปฺปฺรชฺชฺชา อฺปฺเปกฺจฺเจ มหารชฺชฺชา
อฺปฺเปกฺจฺเจ ติกฺขินฺหุริยา อฺปฺเปกฺจฺเจ มฺหิณฺหุริยา โหนฺตีติ ฯ

ครั้งทรงพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว จึงได้ทรงทำธรรมาธิษฐานและแสดงธรรมโปรดประชาชน **มิได้**
เห็นแก่เห็น้อยยาก ประกาศพระศาสนาให้แพร่หลายสืบมา **ทำความเกิด**ของพระองค์ให้สำเร็จ
ประโยชน์แก่สัตว์โลก **ด้วยประการดังนี้** ฯ

เอว **ปฏิสนธิจิต** ตวา ปน ภควา ฌมมํ เทเสตุ อธิฏฐหิ, โลกสฺส จ อตฺถาย หิตาย
สุขาย ฌมมํ เทเสสิ, อตฺตโน **กายเชทํ อคณฺโฑ** ว พุทฺทมจฺริยํ ปกาเสตฺวา อุตฺตรํ
วิตุถาเรสิ ฯ **อิติ** ภควา อตฺตโน โลก **อุปฺปาทํ** โลกสฺส อตฺถสาธกํ อกาลิ ฯ

กัตตุกัมมัจฉนฺทนะนี้ ย่อมยังความประสงคฺให้สำเร็จ **แม้จะเป็นกิจยากสักปานไร** ชัอนึ่ง
สาธกแม้ด้วยเรื่องในตติยสังคีติกา

กตตุกมฺยตาณฺโฑติ ปเนตฺถ ฯ **อโย** หิ **ทุกรรมปิ** อิจฺฉิตฺตถํ สาเชติ ฯ สาธกํ
เจตฺถ ตติยสังคีติยา **อาคตฺวา**ตฺถ ฯ

ครั้งนั้นพระโมคคัลลีสัปตฺร เกิดอยู่ในตระกูลพราหมณ์มีจนาทิวฺฐิ พระลิกควะไปเพียร **เกลี้ยกล่อม**อยู่
ถึง ๗ ปีกว่า จึงเอามาบวชในพระศาสนาได้

ตทา กิร โมคฺคัลลีสัปตฺตเถโร มีจนาทิวฺฐิเก พุทฺทมณฺกุลเ ชฺาโต ฯ ลิกควตฺเถโร
อติเรกสฺตฺตฺวาสุสานิ วิริเยน ตํ กุลํ **ปโลภตฺ** คณฺตฺวา ตํ กุลปตฺตํ อานตฺวา สาสน
ปพฺพาเชตฺถํ อสฺกฺขิ ฯ

ในชั้นแรก ไปบิณฑบาตที่ประตูเรือนแต่ไม่ได้รักษา บ่อย ๆ เขาก็ได้ว่าจានิมนตร์ข้างหน้า แล้ว
ก็ ได้รักษาแล้ว **คันทเข้า**จนได้รับนิมนต์**เข้าไป**ฉันในเรือน

ตตรายย์ สงเขปตโต ๑ **อาทิมุท** เถโร ตสฺส กุลสฺส เคหทวารํ ปิณฑาย ปาวีสี ๑ น
ปน เอกทิวสมปิ กฏจจุมตตํ **อลตถ** ๑ ปุณปุณํ ปวิสฺสโต เอกทิวสํ **อติจจณ**
ภนเตติ วจนมตตํ อลตถฯ ตโต ภตตํ อลตถ ตโต **วิสฺสาสํ** ตโต เคเห ภตตทิจจํ
กาตุํ **ปเวสํ** (อลตถ) ๑

แล้วรู้จักวิสาสะกับโมคคัลลีสบุตรมาณพ แสดงความรู้ของตนในไตรเพท **ทำให้มาณพนับถือแล้ว**ถาม
ปัญหา ปรรวกรรมในพระพุทธศาสนา ให้มาณพติดและประสงค์จะรู้ จึงตามมาบวช

ตปปัจจยา โมคคลฺลีสฺสปุตฺเตน มาณเวน สหฺมึ วิสฺสาสํ อาปชฺชิตฺวา ตินฺนํ เวทานํ
ปารคฺคตฺยา เตสํ **คณฺฐิฏฺฐานิสฺส** สกพฺพุทฺธิ ทสฺเสตฺวา **ตํ ปฏฺฐิขานาเปสิ** ๑ ตโต นํ
จิตฺตยมเก พุทฺธธมฺมปริยาปนฺนํ ปณฺหํ ปุจฺฉิ **ยํ** มาณโว วิสชฺเชตฺตุ อสฺสโกนฺโต **ยสฺส**
จ วิสชฺชนํ ชานิตฺตุ อิจฺฉนฺโต เถโร อนุคนฺตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจติฯ

ได้เล่าเรียน**แตกฉาน**ในพุทธวจนะ และบรรลุโลกุตตรธรรมเป็นพระอรหันต์เจ้า

ปพฺพชิตฺวาน โส พุทฺธวจนํ อุกฺคเหตฺวา ตตถ **ปเภทปตฺโต** หุตฺวา ปจฺจภาเค
ลทฺฐปสฺมปฺโท หุตฺวา กมฺมฏฺฐานํ วทฺธเมตฺวา อรหตฺตํ ปาปุณิ ๑

ภายหลังได้**เป็นอธิบดีสงฆ์**ในชมพูทวีปครั้งอโศกรัชสมัย

อปรภาเค อโศกมหาราชสฺส รชฺชสมเย ชมฺพุทฺธิเป **สงฺฆปาโมกฺโข** อโหสิ ๑

ได้เป็นกำลังใหญ่ของพระเจ้าอโศกมหาราช ในอันจำกัดเสี้ยนพระพุทธานุชา เมื่อครั้งเดียรฉัตร
เข้ามาปลอมตัวด้วยมุงลามสักการะ

ตทา จ พหุกา ติตถิยา ลามสกุการํ ปฏฐยมาณา พุทธานุชาเน ปพพชิตวา สกานิ
สกานิ ทิฏฐิตตานิ ทีเปสุ ๑ เถโร ตทา พุทธานุชาเน ออุปพนุสสุ อพพพสุส กณฏฐสุส
จ วิทฺธสเน อโสกมหาราชสุส พหุปกาวโร อโหสิ ๑

แต่นั้นได้เป็นประธานแห่งภิกษุสงฆ์ประชุมทำสังคายนาพระธรรม วินัยเป็นครั้งที่ ๓

อถาปรมาเค ตสฺมี สมเย สนนิปตติวา ตตติยสงคฺตี กโรนตสุส ภิกขุสงฆสุส ปมุโข
อโหสิ๑

ต่อมา ได้ส่งพระเถระทั้งหลายไป เพื่อประกาศพระศาสนาในปัจจุบันประเทศ เป็นหลายตำบล
พระลิกควะมีกัตตุกัมยตาฉันทะเพียรไปเกลี้ยกล่อมโมคคัลลีสูตรมาณพมาบวชได้สมประสงค์ ฉะนี้

ตโต ปริ ปจจนฺติเมสุ ปเทเสสุ สาสนธมฺมสุส ปกาสนตถาย เถเร เปเสสิ ๑
อติ ลิกควตเถโร กตตุกมยตาฉนฺทํ ปฏิจจ วิริเยน ตํ พฺราหมกุลํ คนฺตวา
โมคคฺลีสฺปุตฺตมาณวํ ปโลเกตฺวา ตํ ยถิจจิตํ ปพพาเชตฺตุํ อสภฺชิ ๑